

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีในการศึกษา

ในการศึกษาวิจัย เนื่องจากเนื้อหาของสิ่งที่ศึกษาวิจัยมีความคาบเกี่ยวระหว่างความรู้ทางสังคมศาสตร์และรัฐศาสตร์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้แนวคิดทฤษฎีทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาและแนวคิดทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ เป็นพื้นฐานประกอบการศึกษา ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการแสวงหาความรู้ของมนุษย์

บุญชม ศรีสะอาด (2535 : 9) ได้กล่าวถึงการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ไว้ว่า มนุษย์มีความอยากรู้อยากเห็น ต้องการปรับปรุงสภาพการดำรงชีวิตของตนให้ดีขึ้น จึงสนใจค้นหาความรู้เพื่อตอบคำถามที่สงสัย และนำความรู้มาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่การดำรงชีวิต การได้มาซึ่งความรู้ความจริงของมนุษย์ในอดีตใช้วิธีง่ายๆ ไม่มีระบบในการได้มาซึ่งความรู้ เช่น

- โดยผู้มีอำนาจ (by authority) เป็นการได้ความรู้มาจากผู้นำในท้องถิ่น นักบวช ฯลฯ
- โดยขนบธรรมเนียมประเพณี (by tradition) เป็นการได้มาจากประเพณีวัฒนธรรมที่

ปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น การประกอบพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น

ชนัน อนุমানราชชน (2537 : 4) กล่าวถึงการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ว่า แบ่งเป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ ได้แก่

- 1) จากปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ (nature) เกิดโดยไม่เกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์
- 2) จากปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม (culture) เกิดจากการกระทำของมนุษย์

ทั้งนี้ ได้แบ่งวิธีการแสวงหาความรู้ออกเป็น 3 แบบ ดังนี้

- 1) แบบอำนาจนิยมเผด็จการ (authoritarian mode) วิธีนี้ผู้นำจะผูกขาดความรู้ ความเชื่อ ปรากฏในสังคมโบราณ เพราะถูกครอบงำโดยความเชื่อทางศาสนา หรือ ลัทธิการเมือง
- 2) แบบลึกลับ (mystic mode) เป็นความรู้จากความเชื่อที่สืบทอดกันมา จากประเพณีต่างๆ วิธีนี้ผู้ผูกขาดความรู้คือ พ่อมด หมอผี ซึ่งอาศัยสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติสร้างความเชื่อ
- 3) แบบมีเหตุผล (rationalistic mode) และเป็นวิทยาศาสตร์ (scientific)

แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นวิธีการปฏิบัติด้วยความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อในอำนาจลึกลับหรือที่เรียกว่า ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับภูตผีวิญญูญาณและเทวดา กล่าวคือ มนุษย์เชื่อว่า ถ้าประกอบพิธีกรรมด้วยการเช่นสรวงบูชาสิ่งที่มีอำนาจ สิ่งนั้นย่อมจะคลบ้นศาลหรือช่วยให้มนุษย์บรรลุผลตามความเชื่อและความต้องการ การประกอบพิธีกรรมมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บรรลุผลตามต้องการซึ่งทำให้เกิดความสบายใจเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงมีการประกอบพิธีกรรมอย่างเนื่องๆ และกระทำต่อเนื่องกันมาจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดและการกระทำที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาที่คนส่วนรวมในสังคมยึดถือปฏิบัติกันเป็นแบบแผนอย่างเดียวกันและยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน

นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2540 (อ้างถึงในสุริยา สมุทคุปดี และคณะ, 2540 : 222) ให้นิยามของ “พิธีกรรม” ในบทความเรื่อง “ศิโรตม์มัน” ว่าพิธีกรรมคือ “มาตรการที่จะให้ความหมายใหม่แก่สิ่งต่างๆ ความหมายนั้นต้องมีความสำคัญจนกระทั่งเป็นผลให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องเปลี่ยนแปลงหรือปรับความสัมพันธ์ที่มีกับผู้ถูกกระทำในพิธีกรรมเสียใหม่ เช่น พิธีกรรมแต่งงาน คือการให้ความหมายใหม่แก่สถานภาพของชาย-หญิงที่เป็น “บ่าวสาว” ประเด็นสำคัญที่ท่านเน้นเป็นพิเศษคือ พิธีกรรมชาวบ้านเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านเป็นใหญ่ เพราะเขาเป็นผู้และผู้ควบคุมพิธีกรรมด้วยตัวเอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ชาวบ้านมีอำนาจที่จะกำหนดความหมายใหม่ที่เกิดขึ้นจากพิธีกรรมได้ด้วยตนเองและควบคุมอำนาจนั้นได้

โดยทั่วไป รูปแบบและเนื้อหาสำคัญของพิธีกรรมแทบทุกอย่างคือ ปฏิบัติการของพลังอำนาจในรูปแบบต่างๆ ผ่านสื่อ “ภาษา” และ “ความหมายใหม่” (ตามความเห็นของ นิธิ เอียวศรีวงศ์) พลังอำนาจที่เป็นผลผลิตของพิธีกรรมมีทั้งส่วนที่เป็นอำนาจทางสังคมการเมือง อำนาจทางประเพณีและอำนาจเหนือธรรมชาติ

สมเกียรติ วันทะนะ (อ้างถึงในสุริยา สมุทคุปดี และคณะ, 2540 : 224) กล่าวถึง พิธีกรรมในฐานะเทคโนโลยีของอำนาจ (technology of power) โดยเทคโนโลยีในที่นี้คือ วิธีการหรือยุทธวิธีในการแปรรูปอำนาจและวาทกรรมไปสู่การกระทำในสังคม และเป็นตัวกำหนดควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการ ดังนั้นเมื่อรัฐดั้งเดิมและรัฐสมัยใหม่ต่างประจักษ์ถึงพลังอำนาจของพิธีกรรม และประยุกต์ใช้พิธีกรรมในฐานะเทคโนโลยีของอำนาจ เพื่อควบคุมและปกครองประชาชนของตน ที่อาศัยอยู่ในพรมแดนของภูมิศาสตร์การเมืองของรัฐให้จงรักภักดีและยอมรับอำนาจการปกครองจากส่วนกลาง โดยที่พลังอำนาจของพิธีกรรมนั้น มีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพและปลูกฝังอุดมการณ์แบบครอบงำของรัฐ หรือผู้ปกครองได้ไม่แพ้เทคโนโลยีของอำนาจอย่างอื่น เช่น การทหาร การศึกษา การพัฒนา ฯลฯ พิธีกรรมจึงเป็น

ปัจจัยที่ผูกพันคนจำนวนมากให้มาคิดในเรื่องเดียวกัน คิดคล้ายคลึงกัน รู้สึกชอบและชังในแนวที่คล้ายคลึงกันและรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน หรืออยู่ในโลกที่ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ชุดเดียวกัน พิธีกรรมจึงเป็น “means of orientation”

มนุษย์ประกอบพิธีกรรมเพราะมีความไม่มั่นคง ไม่มั่นใจ มีความกลัวต่อกิจการต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตและการงานของตน จึงหาวิธีการมาทำ โดยมีพื้นฐานด้านความเชื่อเป็นปัจจัยกำหนดขั้นตอน หรือรายละเอียดต่างๆ ของพิธีกรรม เมื่อประกอบพิธีกรรมแล้วมีความสบายใจ และมีกำลังใจในการประกอบกิจการงานและการดำเนินชีวิต แต่เดิมพิธีกรรมทำเฉพาะตัวบุคคลและภายในกลุ่มเล็กๆ ต่อมาได้มีการจัดระเบียบและกลายมาเป็นเรื่องส่วนรวม คนในสังคมได้ประพฤติกปฏิบัติตามความคิดความเชื่อของตนและสังคม ทำให้เกิดเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกัน พิธีกรรมชุมชนจึงกลายเป็นประเพณีของส่วนรวมและแสดงออกถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม

แนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม (functionalism)

แร็คคลิฟฟ์ บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown, 1881) และมาลินอฟสกี (B.Malinowski, 1884-1940 อ้างถึงในสุริยา สมุทคุปดี และคณะ, 2540 : 53) ศึกษาอิทธิพลของพิธีกรรมวิถีคิดในระบบโครงสร้างและหน้าที่ โดยพิจารณาวิถีคิดของคนพื้นเมือง และบทบาทของความคิดในสังคมสมัยใหม่ ทั้งนี้พิจารณาทั้งสังคมและปัจเจก บราวน์และมาลินอฟสกี ศึกษาเปรียบเทียบระบบสังคมกับการทำงานของสิ่งมีชีวิตว่า ประกอบไปด้วยระบบย่อยๆ ทำหน้าที่ประสานสอดคล้องกันเพื่อความดำรงอยู่ของระบบใหญ่

แอนโตนิโอ กริมสกี (Antonio Gramsci, 1995 อ้างถึงในสุริยา สมุทคุปดี, 2540 : 50) อธิบายเกี่ยวกับวิถีคิด และเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมว่า รัฐและชนชั้นปกครองมักจะเป็นผู้ผลิตอุดมการณ์และสร้างจิตสำนึกในการยอมรับความชอบธรรมของอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองในรูปแบบต่างๆ ทำหน้าที่ควบคุมและบงการอุดมการณ์ ความคิด และจิตสำนึกของคนในสังคม ดังนั้นในสังคมที่ไม่เป็นสังคมประชา (civil society) อย่างเข้มแข็ง วิถีคิด และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน จะถูกครอบงำโดยที่ปัจเจกแทบไม่มีโอกาสต่อรอง การวิเคราะห์วิถีคิด จำเป็นจะต้องวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการทางจิตสำนึกและอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรม ที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

ณรงค์ สินสวัสดิ์ (2539 : 5) กล่าวว่า ความเชื่อหมายถึง สิ่งที่บุคคลคิดว่า การกระทำบางอย่างหรือปรากฏการณ์บางอย่างหรือสิ่งของบางอย่าง หรือคุณสมบัติของสิ่งของหรือของบุคคลบางอย่าง มีอยู่จริงหรือเกิดขึ้นจริง กล่าวคือ การที่บุคคลหนึ่งคิดถึงอะไรก็ได้ในแง่ของข้อเท็จจริงคือเขาคิดว่าข้อเท็จจริงมันเป็นเช่นนั้น ซึ่งความคิดของเขาอาจไม่ถูกต้องตามความเป็นจริงก็ได้ แต่ถ้าเขาคิดว่าความจริงเป็นเช่นนั้นแล้ว นั่นก็คือความเชื่อของเขา

การได้มาซึ่งความเชื่อ อาจจะได้มาโดยการเห็น ได้สัมผัส ได้ยินกับหู หรือได้รับจากคำบอกเล่า อ่านจากข้อเขียนสิ่งพิมพ์ รวมทั้งการคิดขึ้นมาเอง ความเชื่อได้มาง่ายและ อาจเปลี่ยนได้ง่าย

พระอริยานุวัตร เชมจารีเถระ (2536 : 1 - 2) กล่าวถึงความเชื่อของชาวอิสานว่า สังคมมนุษย์ซึ่งมีที่อยู่อาศัยเป็นหมวดหมู่ มีสติปัญญาเลิศกว่าสัตว์โลกทั้งหลาย และสามารถถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่กันและกันได้ ความคิดเห็น ความรู้สึก และความเคยชิน ความเชื่อ ซึ่งนักปราชญ์เรียกว่า “ นิสัยสังคม ” ได้เชื่อถือสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณีและมีปฏิกิริยาออกไป แต่ความเชื่อส่วนใหญ่จะมาจากศาสนา

สุวัฒน์ จันทรวงศ์ (2540 : 1 - 2) กล่าวถึงมนุษย์กับความเชื่อว่า ความเชื่อ เป็นปรากฏการณ์ทางจิตของมนุษย์ ที่เกิดจากการสนองความอยากรู้อยากเห็น (curiosity) จัดว่าเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิม เริ่มต้นตั้งแต่มนุษย์เกิดมาเป็นทารกและมีพัฒนาการกลายเป็นความใคร่รู้ในวัยเด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ โดยทั่วไปความเชื่อ แบ่งเป็น 3 แบบ

1) ความเชื่อแบบศรัทธาปสาทะ (faith) เช่นความเชื่อที่เกิดจากความศรัทธาในศาสนา ในตัวนักการเมืองนักปกครองที่เขาชื่นชอบ บางครั้งเป็นความเชื่อที่ไม่สามารถหาคำตอบอย่างเป็นเหตุเป็นผลมาอ้างอิงได้ เป็นความเชื่อศรัทธาเพราะว่าอยากเชื่อ และความเชื่อเกิดจากอารมณ์แบบอัตวิสัย(subjective) ที่เกิดจากความจงรักภักดี ความไว้นือเชื่อใจ หรือเกิดจากความหลงใหลมั่นใจด้วยความกระตือรือร้นเพราะอยากเชื่อ (credulity) ความเชื่อเช่นนี้ John Scotus Revier นักปรัชญาทางศาสนายุโรปสมัยกลาง (1358 - 1420) กล่าวไว้ว่า “ ที่ใดมีเหตุผล ที่นั่นไม่มีศรัทธา ”

2) ความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับว่าสิ่งหนึ่งมีอยู่หรือเป็นอยู่จริง (belief)

3) ความเชื่อที่เกิดจากองค์ความรู้ (knowledge)

แนวคิดเกี่ยวกับค่านิยม

Thomas Ford Hault, 1969 (อ้างถึงในณรงค์ เส็งประชา, 2539 : 80) กล่าวว่า ค่านิยม คือ สิ่งที่สังคมหนึ่งๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำ น่ากระทำ น่ายกย่อง หรือเห็นว่าถูกต้อง

อานนท์ อากาภิรม (2515 : 89) ได้เสนอไว้ว่า ค่านิยมของสังคมไทย ได้มาจากสาเหตุต่างๆ สรุปได้ดังนี้

1. ความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งอาจมาจากการไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้ เช่น ความแห้งแล้ง ความกลัว เป็นผลให้เกิดการทำพิธีอ่อนน้อมกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์
2. พุทธศาสนา เช่น การชื้อสัจย์ เคารพผู้สูงอายุผู้อาวุโส เชื่อในกฎแห่งกรรม
3. ศาสนาฮินดู ก่อให้เกิดพิธีกรรมตามลัทธิความเชื่อ เช่น การทำขวัญนาค ฯลฯ
4. ระบบศักดินา มีบทบาทสำคัญในการสร้างค่านิยมของสังคมไทย เช่น ค่านิยมความอยากเป็นเจ้านาย ต้องการมียศถาบรรดาศักดิ์ ชอบมีลูกน้อง
5. สื่อมวลชน เป็นตัวสร้างค่านิยมให้เป็นเกิดขึ้นในสังคมได้เป็นอย่างดี

สมคิด ศรีสังคม, 2541 (อ้างถึงในกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2541 : 25) ให้ความสำคัญเห็นว่า ค่านิยม คุณธรรม ศีลธรรมและจริยธรรมเป็นเสาหลักค้ำจุนสังคม การสั่งสมของวัฒนธรรมเป็นฐานที่มั่นคงลงรากสำหรับการพัฒนาสังคมให้ไปในทิศทางที่พึงประสงค์ การพัฒนาในปัจจุบันก่อให้เกิดปัญหาเนื่องจากละทิ้งความสำคัญของคุณค่าที่มีอยู่ในสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิม

แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ

ทริแอนด์ (Triandis, 1971 อ้างถึงในพิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์, 2522 : 28) กล่าวว่า พฤติกรรมที่บุคคลจะแสดงต่อสิ่งที่มีทัศนคติขึ้นอยู่กับมิติสำคัญ 2 ประการ คือ ความรู้สึกต่อสิ่งนั้น และความต้องการติดต่อกับสิ่งนั้น

ลาปีแอร์ (La Piere, 1935 อ้างถึงในพิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์, 2522 : 28) ศึกษาวิจัยพบว่าทัศนคติกับการแสดงออกไม่มีความสัมพันธ์กัน เนื่องจากมีความจำเป็นทางสังคมบังคับมนุษย์ทั้งหลายอยู่ในสังคมและย่อมพยายามประพฤติปฏิบัติไปในทางที่สังคมยอมรับ ประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม ดังนั้นแม้บุคคลมีทัศนคติต่อสิ่งหนึ่งไว้อย่างหนึ่ง ก็ไม่สามารถที่จะได้ตอบถึงนั้นได้ตามทิศทางแห่งทัศนคติที่ตนมีอยู่ได้ ทัศนคติกับการแสดงออกจึงไม่ตรงกัน

แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

พระยาอนุมานราชธน, 2516 (อ้างถึงในณรงค์ เส็งประชา, 2539 : 4) ให้ความหมายคำว่า วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เลียนแบบกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งอันเป็นผลผลิตของส่วนรวม ที่มนุษย์ได้เรียนรู้จากคนสมัยก่อนสืบทอดกันมาเป็นประเพณี และ

วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็น หรือ การกระทำของมนุษย์ ในส่วนรวมที่เห็นลักษณะเดียวกัน และสำแดงให้ปรากฏเป็นภาษา ความเชื่อ ระเบียบ ประเพณี

การศึกษาวัฒนธรรมมีผู้ให้ความหมายแตกต่างกันออกไปมากมาย แต่ก็ยังมีความหมาย คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะในเรื่องของการเป็นกรอบให้คนในสังคมได้ปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน อย่างถูกต้องและเหมาะสม หรืออาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเป็นตราประจำสังคม เพราะบ่งบอก ลักษณะที่โดดเด่นของสังคมให้เห็นชัดเจน

ในภาษาไทยคำว่า วัฒนธรรม เป็นคำที่เกิดจากการรวมคำ 2 คำ ในลักษณะสมาสเข้าด้วยกัน คือ

วัฒนธรรม หรือ วัฒนธรรม หมายถึง เจริญงอกงาม รุ่งเรือง ก้าวหน้า

ธรรม หมายถึง การกระทำ หรือการปฏิบัติ

เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมตามความหมายจึงหมายถึงการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม

พวงผกา ประเสริฐศิลป์ (2541 : 3) ให้ความหมายวัฒนธรรมว่า หมายถึง ข้อกำหนด ให้มนุษย์ปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งทางด้านกาย วาจา และใจไปพร้อม ๆ กัน จะมีเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งไม่ได้

ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมคือ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย กลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2539 : 115) ให้ความหมายวัฒนธรรมว่า คือ วิถีชีวิตของมนุษย์ที่มี ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ เป็นกรอบกำหนดให้ดำเนินชีวิตไปตามแบบแผนที่สืบทอดกัน มาตามยุคสมัยและกาลเทศะ มีส่วนสัมพันธ์กับความเป็นอยู่ของประชาชน

วัฒนธรรม คือ ความเจริญงอกงามที่มนุษย์ทำให้เกิดขึ้น หรือเรียกกันว่า มรดกทาง สังคมเพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้รับมาจากบรรพบุรุษและถ่ายทอดไปให้แก่ชุมชน (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2542 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏสวนคูสิต, 2541 : 70)

วัฒนธรรมคือ ปัญญา ความรู้สึก และกิริยาอาการที่มนุษย์สำแดงออกมาให้เห็น เป็น สิ่งต่าง ๆ และเป็นนิสัย ความประพฤติในส่วนรวมซึ่งไม่มีขึ้นเองตามธรรมชาติ สภาพแห่งความ เจริญงอกงามและมีวิวัฒนาการเป็นความเจริญอยู่เรื่อย ถือเป็นมรดกแห่งสังคม เพราะมนุษย์เป็น ทายาทรับช่วงไว้เป็นจารีตประเพณีสืบทอดกันไว้ไม่ขาดตอน จนเป็นวิถีของสังคมก่อให้เกิดความ ผาสุกและเจริญในชีวิต (ประภาศรี สีหอำไพ, 2533 อ้างถึงในสถาบันราชภัฏสวนคูสิต, 2541 : 471)

เซอร์ เอควาร์ด ไทเลอร์ (Tylor, 1871 อ้างถึงในณรงค์ เส็งประชา, 2539 : 4) ได้ให้นิยาม วัฒนธรรมว่า คือทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งได้มาจากการเรียนรู้ของสังคม และสมาชิกได้มีส่วนร่วมในการใช้สิ่งนั้น ๆ สมาชิกในสังคมจะได้รับวัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม และเราอาจปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้น ๆ เพื่อเป็นมรดกแก่ชนรุ่นต่อไป ไทเลอร์ เป็นนักคิดในกลุ่ม Totalist View ซึ่งให้ความหมายวัฒนธรรมแตกต่างจากกลุ่ม Mentalist View

ความเห็นของกลุ่ม Mentalist View พิจารณาให้ความหมายวัฒนธรรมในฐานะเป็นระบบความคิด (conceptual system) หรือในลักษณะระบบความรู้และความเชื่อ ที่คนในสังคมได้รับรู้ มีประสบการณ์และตัดสินใจในรูปของการกระทำร่วมกัน หรืออีกนัยหนึ่งเป็นระบบความคิดประเภทสัญลักษณ์ ความคิดที่คนในสังคมใช้ตีความหมายและเพื่อกำหนดรูปแบบพฤติกรรม หรือแบบแผนสำหรับพฤติกรรม หรือแนวการประพฤติปฏิบัติ โดยสรุปพวก Mentalist View จะเน้นความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการกระทำที่เหมาะสม

Brown & Zeknick, 1969 (อ้างถึงในไพบูลย์ ช่างเรียน, 2539 : 19) กล่าวว่าวัฒนธรรมคือ มรดกของสังคมและความชำนาญที่คนเราได้มาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมในเรื่องต่าง ๆ เช่น ความเชื่อ ประเพณี และรูปแบบของการประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ

นักวิชาการของกลุ่มชนชั้นนำยุคแรกในประวัติศาสตร์ตะวันตก ให้ความหมายวัฒนธรรมว่า หมายถึง ลักษณะอันสูงส่งของจิตวิญญาณ ที่ผ่านการบ่มเพาะมาอย่างดีแล้ว (informing spirit) ในขณะที่อีกกลุ่มเห็นว่า เป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์หรือผลิตขึ้นมา (man - made) ส่วน Gregory Bateson และ Jurgen Ruesch มีความเห็นว่าวัฒนธรรมเป็นชุดของกระบวนการสื่อสาร (set of communication process)

ในความหลากหลายของการศึกษา และความหมายวัฒนธรรมนั้น แม้แต่กลุ่มนักคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเอง ก็ได้ให้ความหมายวัฒนธรรมไว้อย่างหลากหลาย โดยกลุ่ม Culturalism เห็นว่าวัฒนธรรมเป็นทั้งความหมาย (meaning) และระบบคุณค่า (value system)

Functionalism มีความเห็นว่าวัฒนธรรมเป็นสถาบันย่อยหนึ่งของสังคมทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องระบบคุณค่า (value system) และส่วนประกอบย่อยทุกส่วนจะทำหน้าที่ของคนให้ดีที่สุดเพื่อความมีเสถียรภาพของสังคมส่วนรวม (stability) และหากสังคมต้องการการสืบทอดให้ยืดยาวต่อไป สถาบันย่อยก็มีหน้าที่อบรม (socialization) บางครั้งเรียกว่า การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (culture transmission) และหน้าที่ควบคุมทางสังคม (social control) (อ้างถึงในมหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช, 2534 : 129)

อัลเฟรด โครเบอร์ (Alfred Kroeber) และไคลด์ คลักคอร์ทัน (Clyde Kluckhohn) (อ้างถึงในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, 2534 : 129) ได้รวบรวมความหมายของวัฒนธรรมไว้ในหนังสือ “วัฒนธรรม” ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1952 โดยความหมายของวัฒนธรรมที่ทั้งสองรวบรวมไว้มีถึง 175 ความหมายแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายในการให้ความหมายวัฒนธรรมได้อย่างดียิ่ง

โดยสรุปนักสังคมวิทยาเห็นว่า วัฒนธรรมคือ ความรู้ ความเชื่อ เครื่องมือ อุปกรณ์ และวิถีในการกระทำทุกอย่าง ซึ่งมนุษย์ได้มีส่วนร่วมในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม และได้มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง วิถีการกระทำ (way of doing things) นั้น เป็นต้นว่า การทำงาน การกินอยู่ ฯลฯ

จึงสรุปได้ว่า วัฒนธรรมคือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อช่วยในการพัฒนาสังคม และชีวิตความเป็นอยู่อันรวมถึงการแก้ไขปัญหา และตอบสนองความต้องการ และมีการสืบทอดการยึดถือปฏิบัติ เป็นทั้งความหมายและระบบคุณค่าของสังคม

โดยทั่วไป วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture) ได้แก่ สิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดสร้างขึ้น ตลอดจนงานด้านศิลปกรรมต่างๆ เช่น อาคาร บ้านเรือน สิ่งก่อสร้าง รถยนต์ รูปปั้น ฯลฯ
2. วัฒนธรรมทางจิตใจ หรือวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (non-material culture) เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต และเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติ เป็นความเข้าใจ ความเชื่อ ความคิด ศีลธรรมจรรยา ธรรมเนียม ประเพณี ปรัชญา กฎหมาย ภาษา พิธีการ และวิถีการกระทำของมนุษย์ถือว่าวัฒนธรรมทางจิตใจทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต (พวงผกา ประเสริฐศิลป์, 2543 : 72 - 73)

นักสังคมวิทยาบางท่าน แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมทางแนวความคิด (ideas - thinking) เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับความคิดเห็น ความเชื่อหรือความรู้สึคนึกคิด ซึ่งอาจถูกหรือผิดก็ได้ เช่น ความเชื่อเรื่องการทำบุญ - บาป หรือเชื่อโชคลาง ฯลฯ
2. วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน (norms - doing) ได้แก่ ระเบียบแบบแผน หรือประเพณีที่บุคคลในสังคมยึดถือ ซึ่งประกอบด้วย
  - ก. วิถีประชา (folk ways) คือ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลในสังคมควรจะทำปฏิบัติ เช่น การบวชเพื่อทดแทนคุณบิดามารดา ธรรมเนียมประเพณีที่เป็นวิถีชาวบ้าน ฯลฯ
  - ข. จารีต (mores) คือ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลในสังคมต้องปฏิบัติ หากฝ่าฝืนจะเป็นการกระทำผิดทางศีลธรรม สังคมอาจรังเกียจ เช่น ข้อห้ามทางศาสนา (Taboos)

ค. กฎหมาย (laws) คือ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลในสังคมต้องปฏิบัติ หากฝ่าฝืนจะถูกกลงโทษตามตัวบทกฎหมาย

3. วัฒนธรรมทางวัตถุ (material - having) ได้แก่ วัตถุสิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อพามาใช้ในสังคมเช่น เสื้อผ้า อาหาร ที่อยู่อาศัย เป็นต้น (ณรงค์ เส็งประษา, 2539 : 7 - 8)

ถ้าจะแบ่งวัฒนธรรมตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 จะแบ่งวัฒนธรรมได้ 4 ประเภท คือ

1. คติธรรม (moral culture) เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิตในสังคม ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ โดยเน้นด้านคุณธรรม-ศีลธรรม และได้มาจากทางศาสนา

2. เนติธรรม (legal culture) เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับกฎหมาย กฎเกณฑ์ของสังคม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่สังคมยอมรับว่ามีความสำคัญเท่าเทียมกับกฎหมาย

3. วัตถุธรรม (material culture) เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับวัตถุเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ในการดำรงชีวิต

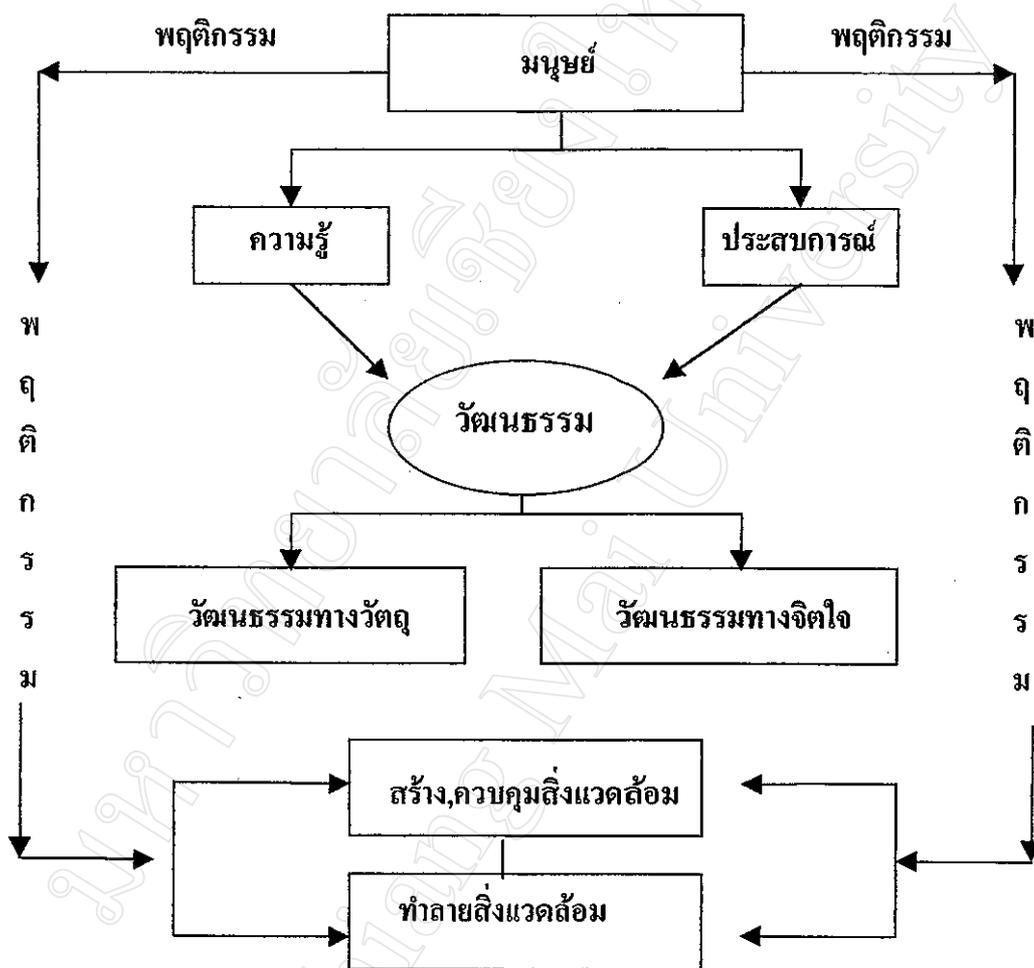
4. สหธรรม (social culture) เป็นวัฒนธรรมทางสังคม รวมถึงคุณธรรมต่างๆ ที่ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างผาสุกถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน รวมทั้งระเบียบมารยาทที่พึงปฏิบัติต่อกันในสังคมทุกชนิด ทุกรูปแบบอย่างเหมาะสม

พวงผกา ประเสริฐศิลป์ (2543 : 68) ได้เสนอแผนภูมิเพื่อทำความเข้าใจการเกิดวัฒนธรรมในสังคมมนุษย์ว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ ขึ้นมาเพื่อใช้ควบคุมสภาพแวดล้อมต่างๆ ด้าน โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมานี้ จะเป็นการสร้างความคิดที่ได้มาจากความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความรู้ ตลอดจนประสบการณ์ของตนเอง เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงมีการพัฒนาพฤติกรรมให้สูงขึ้นไปเรื่อยๆ ดังแผนภาพต่อไปนี้

การศึกษาถึงความสำคัญของวัฒนธรรมในแง่ที่เป็นเสมือนเสาหลักค้ำจุนสังคมให้ดำรงคงอยู่และสืบทอดความเป็นเอกลักษณ์ของสังคม หรือชุมชนต่อไปในอนาคตนั้น คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่า สังคมที่มีความเหนียวแน่นทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน ได้แก่ สังคมชนบท โดยเฉพาะสังคมชนบทที่อยู่ห่างไกลการพัฒนา เนื่องจากสังคมเมือง ได้รับการพัฒนาทั้งทางวัตถุและจิตใจให้มีความเป็นตะวันตกมากขึ้นทุกขณะ ในทางตรงกันข้าม สังคมชนบท ยังมีความเป็นสังคมเครือญาติที่เคารพนับถือซึ่งกันและกัน ใช้ชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายกับธรรมชาติ และชีวิตผูกพันกับวัฒนธรรมความเชื่อ ภายใต้ฐานอันแน่นหนักในความกลมกลืนทางด้านวัฒนธรรมนี้เอง ที่ชุมชนชนบทยังมี

ส่วนได้เปรียบชุมชนเมือง การจะพัฒนาสังคมทั้งทางวัตถุและจิตใจควบคู่กันไปนั้น กระบวนการพัฒนาจึงไม่อาจมองข้ามความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นไปได้

แผนภาพที่ 1 : แสดงการเกิดวัฒนธรรมของมนุษย์

ที่มา : พวงศกา ประเสริฐศิลป์, 2543 : 68

ลักษณะของวัฒนธรรมนั้นหากจะทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งจะต้องทำความเข้าใจถึงลักษณะของวัฒนธรรม ซึ่งอาจแยกอธิบายได้ดังนี้ (ณรงค์ เส็งประชา, 2539 : 5 - 7)

1. วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อใช้ป็นสิ่งช่วยในการดำเนินชีวิต ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นล้วนเป็นวัฒนธรรม
2. วัฒนธรรม เป็นผลรวมของหลายสิ่งหลายอย่าง (integrative) เช่น ความรู้ ความเชื่อ วิธีในการดำเนินชีวิต สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ

3. วัฒนธรรม มีลักษณะเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ (learned ways of behavior) มิใช่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากการเรียนรู้มาก่อน และลักษณะข้อนี้ที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์ กล่าวคือ พฤติกรรมของสัตว์ปราศจากการเรียนรู้ หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า พฤติกรรมส่วนใหญ่ของสัตว์เกิดจากการเร้าของสัญชาตญาณ (instinct) ส่วนมนุษย์นั้นมีสมองอันทรงพลัง จึงรู้จักคิด ถ้ายทอด และเรียนรู้ กระบวนการดังกล่าวเกิดจากการที่บุคคลมีการติดต่อกับบุคคลอื่นในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ดังนั้นการเรียนรู้จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของวัฒนธรรม

4. วัฒนธรรมมีลักษณะที่เป็นมรดกแห่งสังคม เป็นผลของการถ่ายทอดและการเรียนรู้ และเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการดังกล่าวย่อมต้องอาศัยการสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์ ได้แก่ การใช้ภาษาที่แน่นอน ซึ่งมีส่วนช่วยในการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นก่อนๆ ดำเนินสืบมามิขาดสาย ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็น มรดกแห่งสังคม (social heritage)

5. วัฒนธรรมมีลักษณะเป็น super organic หมายถึง สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์อย่างเดียวกันในทางกายภาพหรือชีวภาพนั้น อาจเป็นปรากฏการณ์ที่แตกต่างกันไปในแง่วัฒนธรรม กล่าวคือของสิ่งหนึ่งอาจนำมาใช้ในการความหมายที่ต่างกันออกไปในแต่ละสังคม ทั้งๆที่เป็นสิ่งเดียวกัน

6. วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต (ways of life) หรือแผนดำเนินชีวิต (design for living) ของคน

7. วัฒนธรรมเป็นผลจากการช่วยกันสร้างสรรค์ของมนุษย์ และได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง สิ่งใดที่ไม่ดีหรือล้าสมัยก็เลิกใช้ สิ่งใดที่ดีก็ยังคงอยู่ต่อไป วัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลง (change) และมีการปรับตัว (adaptive) ได้

8. วัฒนธรรมมิได้เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นของส่วนรวม สิ่งที่จะถือเป็นวัฒนธรรมต้องเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับนับถือปฏิบัติ มิใช่คนใดคนหนึ่งยอมรับถือปฏิบัติเท่านั้น

วัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวได้ (dynamics) จึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้อยู่เสมอ เนื่องมาจากมนุษย์มีความต้องการจะปรับปรุงวิถีชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมจะมีผลต่อโครงสร้างทางสังคม ณรงค์ เถิงประชา (2539 : 10 – 12) ได้จำแนกสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

1. เนื่องจากการทำนุบำรุงส่งเสริมวัฒนธรรม เพื่อปรุงแต่งวัฒนธรรมสังคมของคนให้เจริญงอกงามขึ้น มีการคิดค้นวัฒนธรรมใหม่ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเดิมให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน

2. การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ เช่นสภาพดินฟ้าอากาศ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอมีความแห้งแล้งหรือน้ำท่วม อากาศร้อนจัดหรือหนาวจัด การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติดังกล่าว กระตุ้นให้มนุษย์ประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ เพื่อควบคุมการเปลี่ยนแปลง

3. การเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของมนุษย์ โดยเหตุที่มนุษย์มีเชาวน์ปัญญาสูง ความนึกคิดของมนุษย์จึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง และความนึกคิดนี้ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในความต้องการของมนุษย์ ฉะนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องแสวงหาถึงตอบสนองความต้องการของตนที่เพิ่มขึ้นโดยลำดับ เช่น คิดค้นสิ่งใหม่ๆ หรือวิธีการใหม่ๆ

4. การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางสังคม สังคมมนุษย์ย่อมไม่คงอยู่กับที่ มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอยู่ตลอดเวลา เช่น จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นทำให้มีการแข่งขันกันสูงขึ้น ตลอดจนการขัดแย้งระหว่างชนชั้น (class conflict) เพิ่มมากขึ้นอันเป็นปัญหา มนุษย์จึงต้องหาวิธีการและสร้างระเบียบปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหายุ่ยากดังกล่าว ดังนั้นวัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

5. การแลกเปลี่ยนหิบบัฒนธรรม มนุษย์ในสังคมต่างๆ มีการติดต่อสื่อสารกันอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้ การคมนาคมติดต่อถึงกันเป็นไปอย่างรวดเร็ว การแลกเปลี่ยนหิบบัฒนธรรมจากสังคมอื่น จึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง

6. วัฒนธรรมอาจเปลี่ยนแปลงได้จากพัฒนาการของความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สังคมสร้างขึ้น หรือรับมาจากสังคมอื่น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อแบบเดิม

7. วัฒนธรรมอาจเปลี่ยนแปลงได้เนื่องจาก ความประสงค์ของผู้มีอำนาจในสังคม ดังตัวอย่าง การเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกาย และด้านอื่นๆ ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม อดีต นายกรัฐมนตรีของไทยปี พ.ศ. 2481 - 2487

8. เนื่องจากการมองเห็นประโยชน์และความจำเป็นของสิ่งนั้นๆ ทำให้ผู้คนรับเอาวัฒนธรรมนั้นๆ มาใช้ในการดำเนินชีวิต เช่น เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น จำเป็นต้องอาศัยการผลิตแบบอุตสาหกรรม การใช้เครื่องมือเครื่องจักรช่วยในการผลิตตามระบบโรงงาน (factory system)

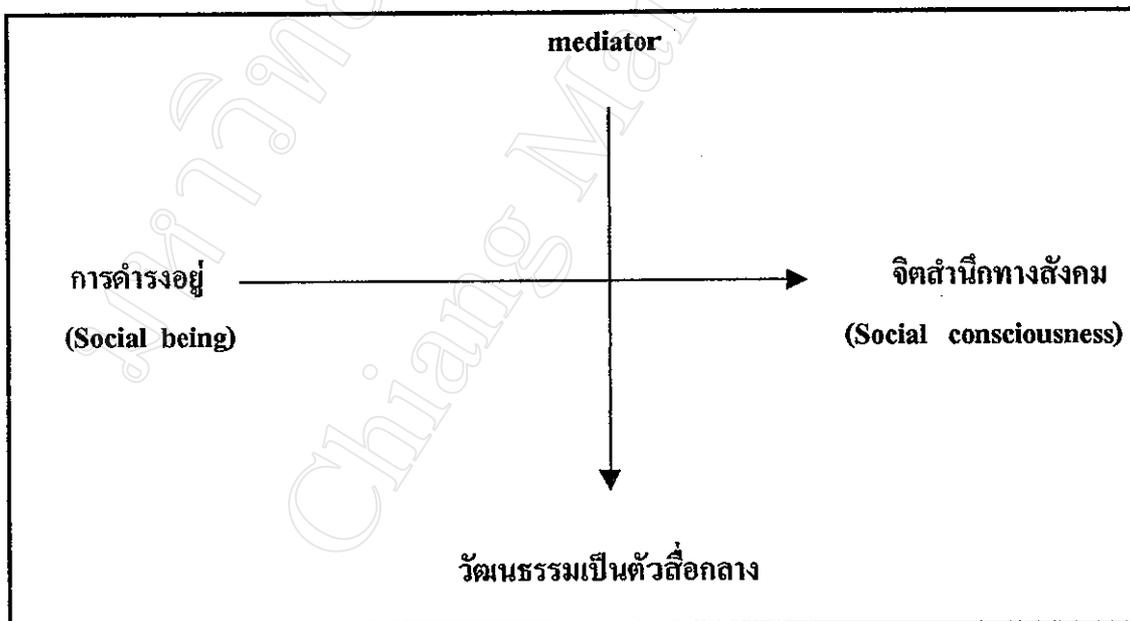
การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม โดยเฉพาะการรับเอาวัฒนธรรมอื่นเข้ามา อาจทำให้วัฒนธรรมเดิมของท้องถิ่นล่มสลาย ในขณะที่เดียวกันการปฏิเสธไม่รับก็อาจทำไม่ได้ เนื่องจากสภาพทางสังคม การเมืองเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของชุมชนในการคัดเลือก และปรับปรุงแก้ไขวัฒนธรรมใหม่กับวัฒนธรรมเก่าให้มีความประสานสอดคล้องกัน โดยไม่ละทิ้งวัฒนธรรมเดิมของชุมชนท้องถิ่นคน

แนวคิดในการศึกษาวัฒนธรรม มีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจดัง เช่น Hidetoshi Kato, 1977 (อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2539 : 4) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า นักวิชาการแต่ละสาขาไม่ว่าจะเป็น นักสังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ ยังไม่ค่อยสนใจศึกษาความร่วมมือถึงสื่อพื้นบ้านเท่าใดนัก และได้เสนอว่า ควรจะใช้แนวทางแบบสหวิทยาการ (interdisciplinary)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2534 (อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2539 : 4) ตั้งข้อสังเกตว่า การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านและสื่อพื้นบ้าน ยังอยู่ในแวดวงของนักภาษาศาสตร์ (thai) นักวรรณกรรมท้องถิ่น นักคติชนวิทยา และนักมานุษยวิทยาเป็นส่วนใหญ่ สถานภาพของการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านและสื่อ จึงยังอยู่ในระดับการเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเอาไว้ อาจจะมีการวิเคราะห์บ้างเล็กน้อย แต่ยังไม่สามารถเชื่อมโยงกับโครงสร้างสังคมได้

Gramsci (อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2539 : 21 – 22, 127 -130) ตระหนักถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมและจิตสำนึกในการเปลี่ยนแปลงสังคม ทั้งนี้โดยวัฒนธรรมทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง (mediator) ในการพัฒนาการดำรงอยู่ของคนๆ หนึ่ง ให้กลายเป็นมนุษย์ที่มีจิตสำนึกทางสังคม ด้วยเหตุนี้วัฒนธรรมของแต่ละสังคมจึงขึ้นอยู่กับบริบทของสภาพความเป็นจริงของสังคมนั้นเป็น “ปฏิบัติการทางสังคม” (social practice) ที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน (lived experience) ที่ตกผลึกมาจากประสบการณ์ที่แวดล้อมอยู่รอบตัวบุคคล

แผนภาพที่ 2 : แสดงวัฒนธรรมในฐานะเป็นตัวสื่อกลาง

ที่มา : กาญจนา แก้วเทพ, 2539 : 21

ทฤษฎีวัฒนธรรมทางการเมือง (political culture)

วัฒนธรรมทางการเมือง เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางสังคม ในทุกสังคมแม้ระบบของวัฒนธรรมจะแตกต่างกัน แต่ภายในขอบเขตของวัฒนธรรม มนุษย์จะประพฤติปฏิบัติตามครรลองวัฒนธรรมของตน โดยอาศัยประสบการณ์ในชีวิตเป็นรากฐาน และวัฒนธรรมจะปรุงแต่ง

ให้บุคคลมีพฤติกรรมตามแนวของวัฒนธรรม ซึ่งยากจะเปลี่ยนแปลงได้ในฉับพลัน การที่ประเทศจะสถาปนาระบอบประชาธิปไตยได้สำเร็จหรือไม่ วัฒนธรรมมีส่วนสนับสนุนและค้ำจุนไม่น้อย เพราะวัฒนธรรมเป็นเครื่องกำหนดรูปแบบและวางแนวทางชีวิตให้คนยึดถือปฏิบัติ เป็นเรื่องของนามธรรมซึ่งต้องแบ่งออกมา เป็นความคิดเพื่อสร้างบุคลิกภาพของแต่ละคน และประกอบเข้าเป็นแบบแผนของวัฒนธรรมส่วนรวม

วัฒนธรรมทางการเมือง เป็นแบบฉบับของการครองชีวิต ของคนรวมทั้งทัศนคติ ความรู้สึก ความเชื่อและวิถีชีวิตเกี่ยวกับการเมืองและการปกครอง เป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดประชาธิปไตยขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมในแง่ของวิถีชีวิต (way of life) การศึกษาความถนัดพื้นฐานของรูปแบบต่างๆ ของวัฒนธรรมทางการเมือง กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง และความมีเสถียรภาพ เป็นประเด็นปัญหาที่แก่นแท้ของทฤษฎีการเมือง อันจะแสดงถึงการมีพัฒนาการทางการเมืองของสังคมหรือชุมชนหนึ่งๆ (ลิจิต ซีรเวคิน, 2529 : 9)

วิถีชีวิต (way of life) ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางการเมือง เช่น

1. การยอมรับว่ามนุษย์มีความสำคัญ มีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์
2. การดำรงชีวิตในสังคม ทุกคนมีความเสมอภาคในโอกาส และสามารถใช้อิทธิพลภาพในการสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีโดยปราศจากการกีดกัน
3. มนุษย์เป็นผู้กำหนดชะตากรรมชีวิตของตนเอง
4. ใช้เสรีภาพภายในขอบเขต มีเหตุผลและยึดมั่นในระเบียบวินัย
5. เคารพกฎหมาย
6. รับผิดชอบต่อสวัสดิการของสังคม

วัฒนธรรมเป็นปัจจัยในการอธิบายแบบแผนต่างๆ อันแตกต่างกันของความขัดแย้งทางการเมือง ลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองที่เด่นๆ ได้แก่ ความรู้สึกหรือการอบรมกล่อมเกล้าของบุคคลที่มีต่อระบบการเมือง

กาเบรียล อัลมอนต์ และซิดนีย์ เวิร์บา (Gabriel A. Almond and Sidney Verba, 1965 อ้างถึงในกรณิช ควบไป, 2542 : 9 - 10) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมทางการเมืองระบอบประชาธิปไตย ว่าเป็นเรื่องของภาวะจิตวิทยาบุคคล กับลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของระบบการเมือง โดยศึกษาทัศนคติ ความเชื่อ ความรู้สึก ความปรารถนาอารมณ์ เกี่ยวกับกระบวนการทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง อีกทั้งยังได้จำแนกรูปแบบความโน้มเอียงทางการเมือง ของบุคคลในฐานะที่เป็นสมาชิกของระบบการเมือง โดยกล่าวว่า ความโน้มเอียงทางการเมือง แบบแผน ทัศนคติทางการเมืองของบุคคลแบ่งเป็น 3 ลักษณะ

1. ความโน้มเอียงทางการรับรู้ (cognitive orientation) เป็นเรื่อง “ความรู้ความเข้าใจ” และ “ความเชื่อ” ที่มีต่อระบบการเมือง บทบาทและหน้าที่ตามบทบาท ปัจจัยนำเข้า (Inputs) และปัจจัยผลิตผล (outputs) ของระบบการเมือง

2. ความโน้มเอียงตามความรู้สึกนึกคิด (affective orientation) เป็นความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อระบบการเมืองและส่วนต่างๆ ของระบบการเมือง

3. ความโน้มเอียงในการประเมินค่า (evaluative orientation) เป็นการใช้อุดมคติและการตัดสินใจ ในการให้ความเห็นต่าง ๆ เกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมือง และปรากฏการณ์ทางการเมือง อันเป็นผลที่เกิดจากบุคคลได้รวบรวมมาตรการทางคุณค่า และกำหนดกฎเกณฑ์ โดยอาศัยข่าวสารและความรู้สึก เป็นแนวทางในการตัดสินใจและข้อคิดเห็น การที่บุคคลจะมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใด จึงขึ้นอยู่กับความรู้ และสมรรถนะในการใช้เหตุผลของแต่ละบุคคล

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมใน civil culture ของ Almond and Verba จะมีส่วนผสมของ 2 ทักษะคือ

1. ทักษะในการเคารพเชื่อฟังยอมรับอำนาจ
2. ทักษะในการเป็นอิสระอย่างมั่นคง

กล่าวโดยสรุปว่า วัฒนธรรมทางการเมือง เป็นผลมาจากทักษะ นำไปสู่การเกิดพฤติกรรมทางการเมือง อัดมอนด์ และ เวอร์บา สร้างตัวแบบบริสุทธิ์ (ideal types) แบ่งวัฒนธรรมทางการเมืองเป็น 3 ประเภท (อ้างถึงในกรณิช ดวงใบ, 2542 : 12 - 13)

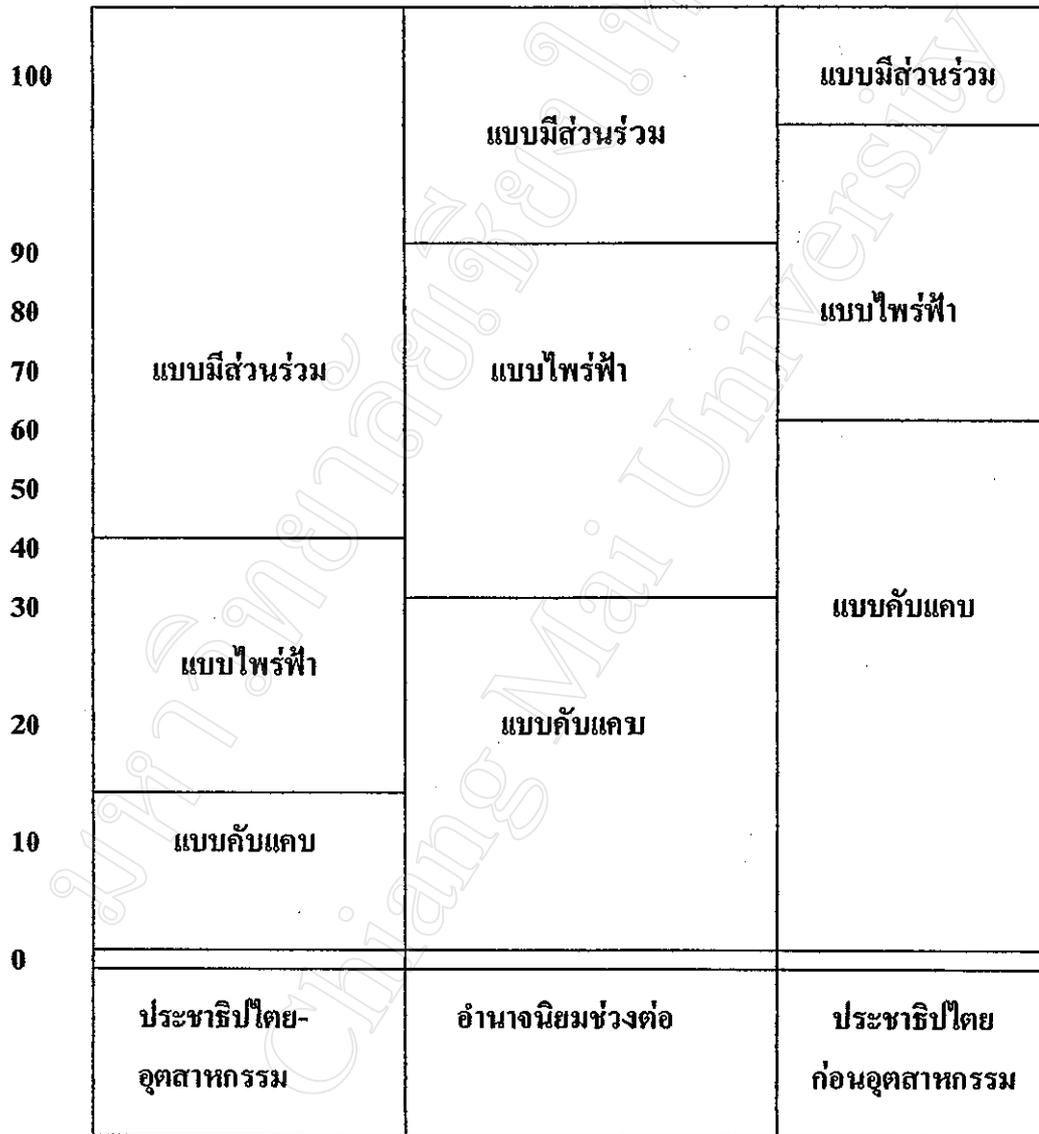
1. วัฒนธรรมทางการเมืองประเภทคับแคบ (parochial political culture) สังคมที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบ บุคคลแทบจะไม่มีความสัมพันธ์กับระบบการเมืองเลย วัฒนธรรมแบบนี้มักปรากฏในสังคมที่ไม่มีการแบ่งแยกบทบาททางการเมืองออกจากบทบาทอื่น คือ การมีบทบาทของผู้นำในด้าน เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเพียงผู้เดียว

2. วัฒนธรรมทางการเมืองประเภทไพร่ฟ้า (subject political culture) เมื่อคนส่วนใหญ่รู้จักสถาบันการเมืองมากขึ้น และมีความรู้สึกต่อมันไม่ว่าในแง่บวกหรือลบ อีกทั้งยังสามารถประเมินค่าว่าชอบหรือไม่ชอบ ในวัฒนธรรมทางการเมืองประเภทนี้ บุคคลจะรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับอำนาจรัฐและยอมรับมัน แต่ไม่รู้ว่าตนจะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยผ่านช่องทาง กลไก หรือสถาบันใด

3. วัฒนธรรมทางการเมืองประเภทมีส่วนร่วม (participant political culture) วัฒนธรรมทางการเมืองประเภทนี้ บุคคลจะมีความรู้สึกเกี่ยวกับระบบการเมืองและส่วนต่างๆ ของมันมากจะเป็นทางลบหรือบวกก็ได้ และมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีบทบาททางการเมือง

ในภาพความเป็นจริงแม้ว่า จะไม่มีสังคมใดมีวัฒนธรรมทางการเมืองตามแบบบริสุทธ์ที่สร้างขึ้นมา แต่สิ่งที่เป็นไปได้มากคือ การมีวัฒนธรรมแบบผสมต่างๆ

แผนภาพที่ 3 : แสดงการเปรียบเทียบวัฒนธรรมทางการเมืองของระบบการเมืองสามแบบ

ที่มา : Gabriel. A. Almond, 1966 : 50

การขัดเกลาทางสังคม (socialization)

บุคคลเรียนรู้อะไร เมื่อไร และอย่างไรเกี่ยวกับสังคมและการปฏิบัติตนในสังคม แนวคิดเกี่ยวกับการขัดเกลาทางสังคมที่สำคัญมี 3 แนวคิดที่สำคัญคือ (Dowes & Hugher, 1972 อ้างถึงในกรณีศ ดวงใบ, 2542 : 18 - 19)

1. การขัดเกลาทางสังคมที่เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมระหว่างคนสองรุ่น (socialization as enculturation)
2. การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการควบคุมแรงผลักดันส่วนบุคคล (impulse control)
3. การขัดเกลาทางสังคมเป็นการเตรียมบุคคลเข้ารับบทบาทต่างๆ ในสังคม (role training)

Viktor Gecas, 1981 (อ้างถึงในกรณีวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2541 : 52) ได้ให้ความหมายของการขัดเกลาทางสังคมไว้ว่า หมายถึง การปรับปรุงตัวและการที่บุคคลทำตัวให้สอดคล้องกับความคาดหวังในบทบาท ความมุ่งหวังของคนอื่นและบรรทัดฐานค่านิยมของสังคม ซึ่งเป็นความหมายที่ใกล้เคียงกับแนวคิดโครงสร้างหน้าที่ (structural - functionalist perspective)

ในอีกความหมายของการขัดเกลาทางสังคม จะมองในลักษณะเป็นการปฏิสังสรรค์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interaction) เช่น งานเขียนของ Mead Coolley, James Thomas ซึ่งเน้นเรื่องของจิตและโครงสร้างของสังคม ให้ความสำคัญในเรื่องของการสวมบทบาท(role - taking) เป็นเครื่องมือของปฏิสังสรรค์ทางสังคม

Mead (1950 : 273) ได้อธิบายว่า บทบาทคือ กระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของตนเอง และเนื่องจากการปฏิบัติหน้าที่ของสถาบันส่วนหนึ่ง

Merrill (1957 : 183) ได้ให้คำนิยามว่า บทบาทคือ แบบแผนของพฤติกรรมที่คาดหวังซึ่งผูกพันอยู่ในตำแหน่งในสังคม

Morgan (1951 : 395) ให้ความหมายว่า บทบาทคือ รูปแบบพฤติกรรมซึ่งบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งทางสังคมจะปฏิบัติ

Young (1959 : 158) ได้อธิบายว่า บทบาทคือ หน้าที่ฐานตำแหน่ง เมื่อบุคคลหนึ่งได้ดำรงตำแหน่งใด สิ่งที่ติดตามมาตำแหน่งนั้นก็คือ การที่เขาจะต้องมีการปฏิสัมพันธ์กับตำแหน่งอื่นๆ ทั้งที่สูงกว่าและตำแหน่งที่ต่ำกว่าภายในกลุ่ม สิ่งที่ตามติดมากับตำแหน่งอันเป็นเครื่องสำหรับการกำหนดตำแหน่งนั้นๆ เรียกว่า บทบาท

ไพบูลย์ ช่างเรียน (2516 : 31) ได้สรุปสาระสำคัญของบทบาทไว้ดังนี้

1. บทบาทมีประจำอยู่ในทุกสถานภาพของสังคม
2. วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ในสังคมเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการกำหนดบทบาท
3. การที่บุคคลจะทราบถึงบทบาทได้ต้องมีสังคมอารมณ์ (socialization)
4. บทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้น ไม่นั่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนกับบทบาทที่ควรจะเป็นไปตามปทัสถานของสังคม เพราะบทบาทที่บุคคลแสดงจริงๆ นั้นเป็นผลของปฏิกิริยาแห่งบุคคลที่ครองสถานภาพ รวมเป็นบุคลิกภาพของบุคคลอื่นที่มาร่วมในพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้นต่างๆ ที่มีอยู่ในเวลาและสถานที่ที่เกิดจากการแสดงบทบาท นอกจากนี้การแสดงบทบาทของบุคคล โดยปกติจะผูกพันอยู่กับกลุ่มในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ซึ่งเกิดได้ 2 ลักษณะ คือ (Sarbin, 1968 : 479 อ้างถึงใน ไพบูลย์ ช่างเรียน, 2516 : 31)

1. การได้รับอิทธิพลจากกลุ่ม
2. การมีอิทธิพลเหนือกลุ่ม

ฉรงค์ สิ้นสวัสดิ์ (2539 : 30) กล่าวถึงกระบวนการอบรมเรียนรู้ทางสังคม (socialization process) หรือ การขัดเกลาทางสังคม ไว้ว่า คือการที่สังคมถ่ายทอดความเชื่อ ค่านิยม บุคลิกภาพให้แก่บุคคลในสังคม และการอบรมเรียนรู้ทางสังคมนี้ จะทำให้บุคคลมีลักษณะนิสัยที่แตกต่างกันออกไป โดยองค์การที่ให้การอบรมเรียนรู้แก่บุคคล (agents of socialization) หรือองค์การที่ถ่ายทอดความเชื่อ ค่านิยม และบุคลิกภาพให้บุคคลประกอบไปด้วย

- ครอบครัว (family)
- โรงเรียน (school)
- สถาบันทางศาสนา (religious institution)
- เพื่อนเล่นและเพื่อนร่วมงาน (peer groups)

Ann E. Freedman & P.E. Freedman(1975 : 88) เชื่อว่า กระบวนการอบรมกล่อมเกลาทางสังคม (socialization) เป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมเพื่อการรักษาระบบแห่งวัฒนธรรมไว้ โดยจะกระทำสะสมทีละเล็กละน้อยในวัยเด็ก ทั้งนี้เด็กจะได้รับอิทธิพลจากสถาบันต่างๆ เช่น ครอบครัว และโรงเรียน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะเป็นการวางรากฐานพฤติกรรมทั้งทางสังคมและการเมือง

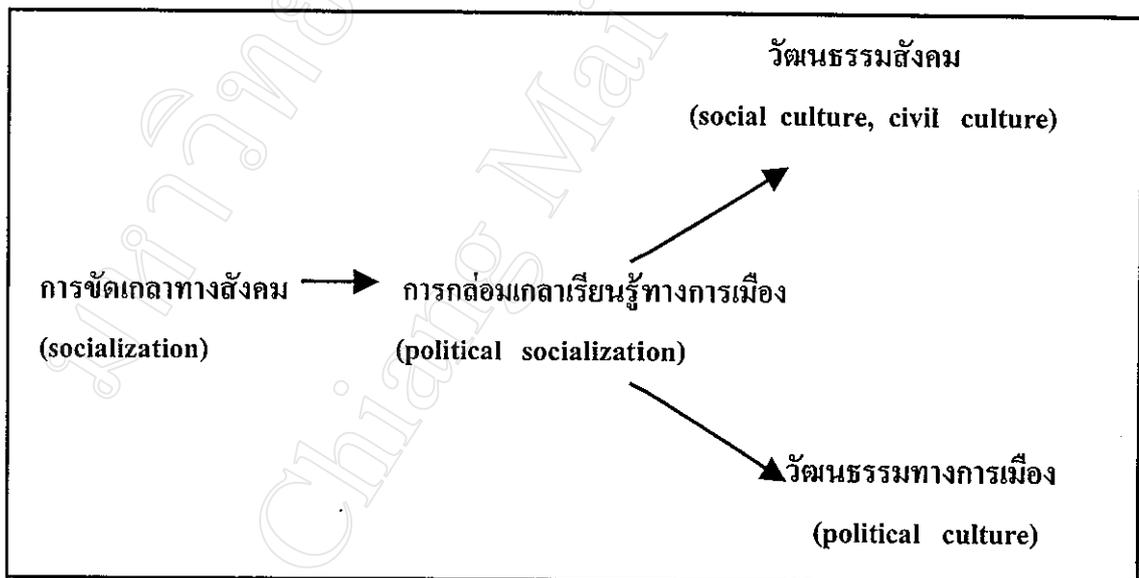
นักวิชาการตะวันตก ได้แบ่งกระบวนการกล่อมเกลาเรียนรู้ออกเป็น 3 ระยะ

ระยะแรก เป็นระยะของกระบวนการกล่อมเกลาเรียนรู้ทางสังคม (socialization) ขั้นพื้นฐานซึ่งเด็กจะได้รับจากวัฒนธรรมหนึ่ง เพื่อให้มีค่านิยม ความเชื่อ และพฤติกรรมที่สอดคล้องกับสังคมนั้น

ระยะที่สอง เป็นระยะของกระบวนการกล่อมเกลาเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) ซึ่งปัจเจกบุคคลเรียนรู้โลกของการเมืองที่ตนอาศัยอยู่ ซึ่งได้แก่สภาพแวดล้อมทั่ว ๆ ไป และเริ่มรู้ซึ่ง เข้าใจและตัดสินใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมือง

ระยะที่สาม เป็นระยะของการคัดเลือกทางการเมือง (political recruitment) ซึ่งเป็นระยะที่ปัจเจกบุคคลพ้นจากผู้มีบทบาทเฉยเมยในทางการเมือง ในฐานะผู้สังเกตการณ์ไปสู่บทบาทของการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแข็งขัน เพื่อมีกิจกรรมอย่างพลวัตและเป็นที่ยอมรับในกระบวนการทางการเมือง (ลิจิต ชีรเวคิน, 2529 : 11 – 12)

แผนภาพที่ 4 : แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการขัดเกลาทางสังคมกับวัฒนธรรมทางการเมือง

ที่มา : ลิจิต ชีรเวคิน, 2529 : คำนำ

แนวคิดการกล่อมเกลาทางการเมือง (political socialization)

การกล่อมเกลาเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) กับวัฒนธรรมทางการเมือง (political culture) มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมทางการเมืองจะมีการถ่ายทอดอย่างสืบเนื่อง ด้วยกระบวนการกล่อมเกลาเรียนรู้ทางการเมือง

การกล่อมเกลารียนรู้ทางการเมือง หรือสังคมประกิตทางการเมือง หรือสังคมกรรมทางการเมือง เป็นหน้าที่ (function) หนึ่งที่ระบบการเมืองทุกระบบต้องกระทำ เป็นกระบวนการซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) กล่าวคือ การขัดเกลาให้สมาชิกของสังคมได้เรียนรู้วิถีทางการดำเนินชีวิตในสังคมนั้น ๆ กระบวนการกล่อมเกลารียนรู้ทางการเมืองก็คือ การขัดเกลาทางสังคมที่มีผลต่อพฤติกรรมทางการเมือง (ลิขิต ธีรเวคิน, 2529 : 64)

ปัจจุบันการศึกษาการขัดเกลาทางสังคมซึ่งส่งผลต่อกระบวนการกล่อมเกลารียนรู้ทางการเมือง จะศึกษาในฐานะที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิตมากขึ้นกว่าเดิม ตลอดจนสนใจที่จะจับประเด็นความขัดแย้งในเนื้อหาที่ตัวแทนจริงๆ ให้กับบุคคลและเปรียบเทียบอิทธิพลของตัวแทนต่างๆ ว่ามีมากน้อยกว่ากันเพียงใดซึ่งจะได้กล่าวถึงดังต่อไปนี้ (ลิขิต ธีรเวคิน, 2529 : 66-67)

ครอบครัว (family)

ในทุกสังคมการขัดเกลาขั้นปฐมภูมิจะเกิดขึ้นในครอบครัว การกล่อมเกลารียนรู้ทางการเมืองที่แข็งขันเกิดขึ้นน้อยมากในสังคมที่ไม่มีการแบ่งแยกโครงสร้างที่ทำหน้าที่เฉพาะอย่าง (undifferentiated societies) การขัดเกลาในขั้นปฐมภูมิมิอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตทางการเมืองมาก ในสังคมที่สลับซับซ้อนมีโครงสร้างเฉพาะอย่างในการทำหน้าที่ต่างๆ ทำให้มีตัวแทนในการขัดเกลาหลากหลาย ดังนั้นความแตกต่างทางเนื้อหาที่บุคคลจะได้รับนั้นมีมาก ทำให้ครอบครัวมีบทบาทลดน้อยถอยลงไป ยิ่งในสังคมที่คนหลายชาติพันธุ์ หลายวัฒนธรรมอยู่ร่วมกัน การที่บุคคลจะได้รับการขัดเกลาทางวัฒนธรรมย่อยหนึ่งใด อาจทำให้เขาหย่อนความสามารถในการเข้าร่วมอย่างกลมกลืนกับวัฒนธรรมหลักของสังคมนั้น

กลุ่มเพื่อน (peer groups)

เป็นกลุ่มที่สามารถทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจในด้านต่างๆ ได้ดีกว่ารวมทั้งเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงบุคคลเข้ากับสถาบันต่างๆ ได้ดีกว่า และสามารถเตรียมบุคคลให้พร้อมจะรับประสบการณ์ทางการเมืองโดยเฉพาะได้ดีกว่าครอบครัว เพราะคนพบปะสนทนากับเพื่อนมาก ทำให้มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน กลุ่มเพื่อนจึงมีวิธีที่แนบเนียนในการผลักดันให้คนในกลุ่มมีทัศนคติคล้ายคลึงตามกันได้ การถ่ายทอดจะมีลักษณะที่ไม่ตรงไปตรงมานัก ก็จะเกิดการแปรสภาพเนื้อหาไปตามการตีความของกลุ่ม และมีการถ่ายทอดเนื้อหาทางการเมืองในลักษณะที่ไม่เป็นระบบ

สถาบันการศึกษา (school)

ความสับสนั้ที่ก่เกิดขึ้นในโรงเรียนอยู่กึ่งกลางระหว่างรูปแบบปฐมภูมิกับทุติยภูมิ โรงเรียนทำหน้าที่กล่อมเกลากลางการเมืองได้ 3 ทางคือ

1. โดยการจำลองรูปแบบสังคมการเมือง คือ อำนาจที่เด็กได้พบในโรงเรียน มีความเป็นส่วนบุคคลน้อยกว่าอำนาจของพ่อแม่ในครอบครัว เพราะแต่ละคนได้รับเลือกให้แสดงบทบาทเหล่านี้ โดยอาศัยหลักเกณฑ์ด้านความสามารถ แทนที่จะเป็นโดยหลักเกณฑ์ทางธรรมชาติ
2. ในทางตรง คือ เด็กจะได้รับการกล่อมเกลากลางการเมืองโดยผ่านหลักสูตรการเรียน นอกจากนี้ วัฒนธรรมย่อยก็มีอิทธิพลต่อการบรรลุผลของการกล่อมเกลากลางการเมืองในโรงเรียนด้วยเช่นกัน โดยเด็กจะเลือกรับเนื้อหาที่เหมาะสมกับฐานะชนชั้นและชุมชนของเขาเองมากกว่าที่จะรับเนื้อหาของระบบใหญ่ที่โกลดัว
3. ในทางอ้อม คือ การกล่อมเกลากลางการเมืองที่ไม่ได้เกิดขึ้นในการเรียนการสอน

เมื่อพิจารณาความสับสนั้ระหว่างกระบวนการกล่อมเกลากลางการเมืองกับกระบวนการขัดเกลากลางสังคมแล้วจะพบว่า เมื่อบุคคลได้รับประสบการณ์ทางสังคมจะก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาความเป็นตัวตนทางการเมือง (political self) ซึ่งกระบวนการพัฒนาตนของแต่ละบุคคลนี้ เป็นกระบวนการที่แต่ละบุคคลจะเป็นผู้หล่อหลอมตนเองและขณะเดียวกันก็เป็นผู้ถูกหล่อหลอมให้เข้ากับสังคมไปพร้อมๆ กัน เช่น การได้รับค่านิยมในเรื่องผู้นำทางการเมืองในวัยเด็กจากพ่อแม่และครู

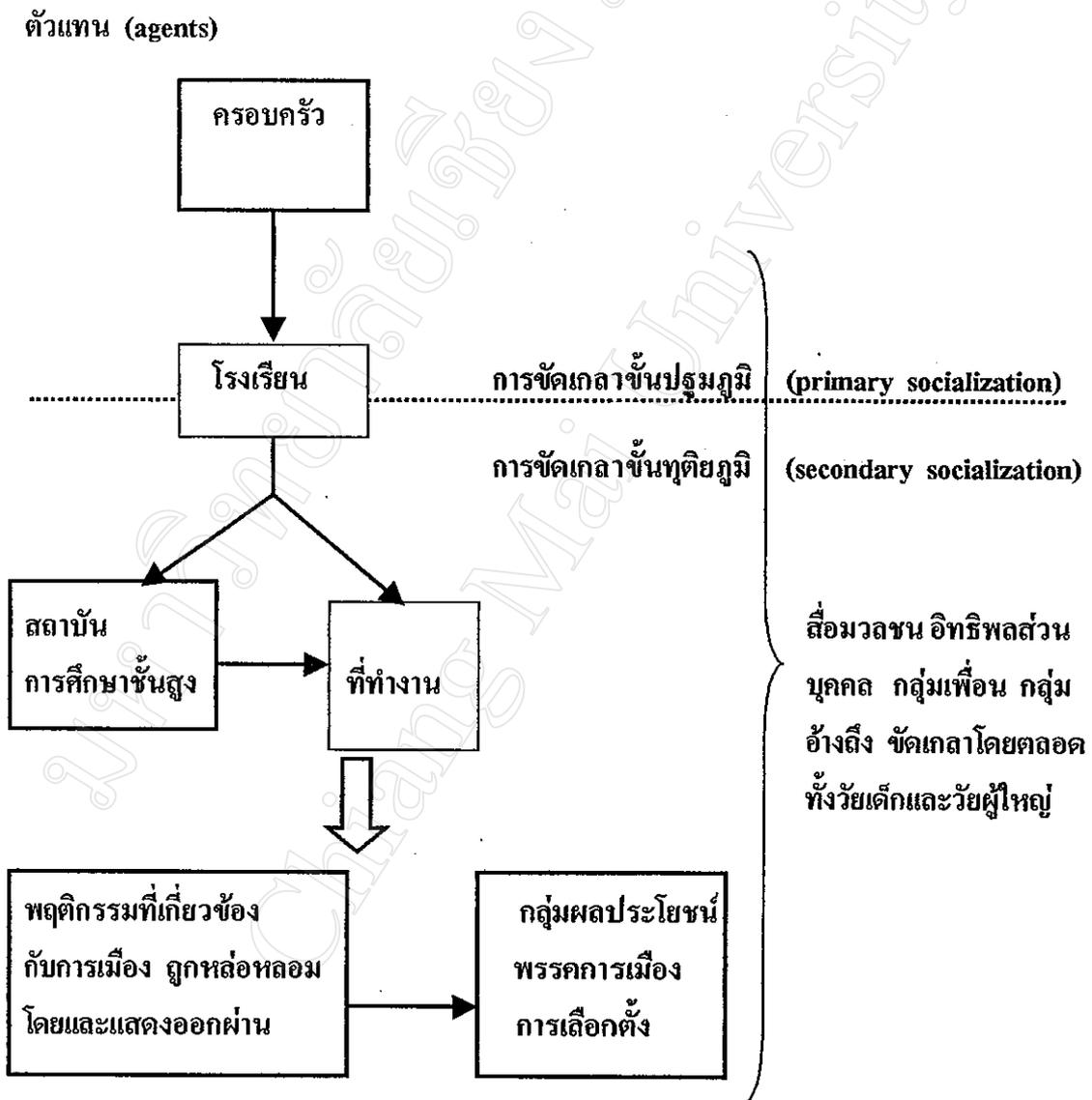
สรุปได้ว่า ในกระบวนการสังคมประกิดทางการเมือง หรือกระบวนการกล่อมเกลากลางการเมืองนั้น บุคคลเองและตัวแทนทางสังคมมีบทบาทร่วมกันในการหล่อหลอมถ่ายทอด ค่านิยม และพฤติกรรมทางการเมืองให้บุคคล และจะดำเนินและพัฒนาไปเรื่อยๆ ตามประสบการณ์ของบุคคลและสังคมที่ดำเนินไปตลอดชีวิตและมีพัฒนาการตลอดเวลาตั้งแต่เด็กจนวัยชรา

ดอร์สัน และพรีวิทท์ (Dawson and Prewitt, 1969 : 63 – 70 อ้างถึงในกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2541 : 53 – 54) อธิบายไว้ว่ามี 2 รูปแบบคือ

1. การเรียนรู้โดยทางตรง (direct forms) คือการถ่ายทอดหรืออบรมเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองโดยเฉพาะ เช่น การเรียนรู้โครงสร้างของรัฐบาล รูปแบบการปกครองประเทศ ลัทธิการเมือง เป็นต้น การเรียนรู้แบบนี้มีลักษณะเป็นทางการและมีโครงสร้างเป็นความสับสนั้ที่สามารถกำหนดให้เป็นไปตามต้องการ และอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองโดยตรง
2. การเรียนรู้โดยทางอ้อม (indirect forms) เป็นวิธีการที่ทำให้บุคคลเกิดความโน้มเอียงที่จะเป็นไปในทางการเมือง โดยวิธีการทำให้เกิดการพัฒนาตัวตนทางการเมืองขึ้น รูปแบบการเรียนรู้มี

ลักษณะที่ไม่เป็นทางการและเป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเพื่อน กลุ่มครอบครัว ความสัมพันธ์แบบนี้ไม่สามารถกำหนดได้เพราะอยู่นอกอำนาจการควบคุมจากผู้มีอำนาจทางการเมือง

แผนภาพที่ 5 : แสดงกระบวนการและสื่อในการกล่อมเกลาทางการเมือง
ใน “สังคมที่พัฒนาแล้ว”

ที่มา : Robert E. Dowes & John A. Hughes, 1972 : 182

ดังนั้นการเรียนรู้ทางการเมืองหรือการกล่อมเกลาทางการเมืองจึงเป็นตัวแปรในการสร้างบุคลิกภาพทางการเมืองให้บุคคล เช่น การเลี้ยงดูเด็กอย่างเข้มงวดหรือการควบคุมเด็กให้ยอมจำนน

ตลอดเวลาจนเคยชินและเรียนรู้จนมีแนวโน้มนิยมผู้นำทางการเมืองที่เป็นเผด็จการและมองการเมืองเป็นกระบวนการต่อสู้เพื่ออิทธิพลหรือแสวงหาอำนาจ

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมทางการเมือง (political behavior)

โดยทั่วไปพฤติกรรม หมายถึง การปฏิบัติซึ่งบุคคลใดบุคคลหนึ่งแสดงต่อบุคคลหนึ่งหรือแสดงออกต่อบุคคลอื่น ในทางที่ถูกต้องหรือผิดไปจากปทัสถานแห่งแบบธรรมเนียมหรือมารยาทของสังคม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง พฤติกรรม หมายถึง กระบวนการที่เกิดขึ้นโดยการกระทำที่มีการประสานสัมพันธ์ระหว่างระบบร่างกายกับเครื่องกระตุ้นในกระบวนการนี้ การกระทำเป็นไปโดยมีสาเหตุสืบเนื่องและเป็นการกระทำเพื่อวัตถุประสงค์ หรือความหมายต่อร่างกาย

แบบของพฤติกรรมนั้นมักจะจะเป็นไปตามแบบของพฤติกรรมของคนส่วนใหญ่ปฏิบัติกัน โดยมีกฎหมายวัฒนธรรม ลักษณะปทัสถาน (conduct norms) เป็นตัวกำหนดตำแหน่งและบทบาท (status and roles) ซึ่งด้วยเหตุนี้เอง เมื่อคนสวมตำแหน่งและบทบาทแล้ว จะก่อให้เกิดพฤติกรรมไม่ตามครรลองที่กำหนดไว้ (ชาติยา สุวรรณชฎะ, 2508 อ้างถึงในอรุณ รักธรรม, 2524 : 12)

ประสพ รัตนากร, 2527 (อ้างถึงในอรุณ รักธรรม, 2524 : 12) กล่าวถึง พฤติกรรมของมนุษย์ว่าเป็นการกระทำที่เกิดจากแรงผลักดันภายในจิตใจของแต่ละบุคคล คนหนึ่งๆ ก็มีนิสัยใจคอเป็นแบบฉบับของตนเอง ทำให้เกิดการกระทำที่แตกต่างกัน

การที่ต้องกล่าวถึงพฤติกรรมของมนุษย์ก่อนนั้น เนื่องจากพฤติกรรมทางการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมของมนุษย์ ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์ (2539 : คำนำ) กล่าวว่า การศึกษาพฤติกรรมทางการเมือง เป็นการศึกษาที่ถือบุคคลเป็นหน่วยหลักสำหรับการวิเคราะห์ (unit of analysis) และพฤติกรรมทางการเมืองก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของพฤติกรรมของบุคคลเท่านั้น

จักรพันธ์ วงษ์บูรณาวาทย์ (2543 : 120) กล่าวถึง พฤติกรรมทางการเมืองว่า คือ การแสดงออกทางการเมืองซึ่งการแสดงออกจะเป็นอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) หรือความสำนึกทางการเมืองของคนในชาติ ตลอดจนวัฒนธรรมทางการเมือง (political culture) และความสนใจของคนในชาติด้วย

แนวคิดผู้นำทางการเมือง

แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber, 1964 อ้างถึงในวีระชัย ภู่อึ้งใจ, 2535 : 10 - 11) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกาอธิบายว่า การที่คนจะยอมรับนับถือความเป็นหัวหน้าของคน ๆ หนึ่ง หรือยอมรับว่าคน ๆ หนึ่งมีความชอบธรรม (legitimacy) ที่จะทำการใด ๆ ให้คนอื่นทำตามคนสิ่งนั้นอาจเกิดจาก 3 กรณี

1. ยอมรับด้วยเหตุผล (rational grounds) อันเป็นผลตามกฎหมายตามตำแหน่งหน้าที่ มิใช่ยึดบุคคลเป็นหลัก ชอบเขตอำนาจเป็นไปตามกำหนดกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้

2. ยอมรับด้วยระเบียบประเพณี (traditional grounds) ผู้นำแบบนี้ได้อำนาจตามระเบียบประเพณีสืบทอดกันมา ชอบเขตอำนาจมิได้ถูกกำหนดตายตัวแต่จะมีระเบียบประเพณีเป็นแนวชี้นำ ชอบเขตอำนาจว่า ควรมีอะไรบ้างผู้ที่อยู่ได้อำนาจยอมรับนับถือผู้มีอำนาจในลักษณะของตัวบุคคล ซึ่งได้อำนาจหรือตำแหน่งนั้น ๆ ตามระเบียบประเพณี ส่วนการใช้อำนาจระเบียบประเพณีจะชี้นำแบบกว้าง ๆ รายละเอียดขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้ดำรงตำแหน่ง

3. ยอมรับด้วยบุญญาธิการ (charismatic grounds) ผู้นำแบบนี้มีคุณสมบัติพิเศษทำให้เขามีความแตกต่างจากคนธรรมดา ซึ่งดูเหมือนว่าเขามีความสามารถเหนือมนุษย์ แมกซ์ เวเบอร์เรียกคุณสมบัติเหนือมนุษย์ธรรมดานี้ว่า “ของกำนัลจากสวรรค์” (gift of grace) ผู้ได้บังคับบัญชาหรือผู้อยู่ได้อำนาจจะยอมรับนับถือ ยกย่องคุณลักษณะพิเศษนั้นว่าแตกต่างบุคคลธรรมดา นอกจากนี้ผู้นำประเภทนี้จะต้องมีความเชื่อว่า คนมีภาระ (duty) บางอย่างที่ต้อ่นำประเทศให้พ้นจากหายนะ หรือมีภาระในการสร้างความยิ่งใหญ่ให้แก่ประเทศและลูกน้องก็เชื่อ เช่นเดียวกันและยอมรับที่จะอุทิศตัวอย่างแข็งขัน และจงรักภักดีต่อผู้นำของเขาโดยมิได้เห็นแก่เงินหรือความหวาดกลัวหรืออยากได้ตำแหน่งอย่างใด

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation)

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน (political participation) เป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งของระบอบการเมืองการปกครองที่พัฒนาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม (liberal democracy) ที่ถือว่าประชาชนทั้งปวงในสังคมมีอิสระที่จะร่วมในกระบวนการตัดสินใจในการกำหนดนโยบายในการบริหารและปกครองของประเทศ (วิสุทธิ โปธิ์แท่น, 2519 : 32 - 34)

James D. Barber (1981 : 3) ให้ความหมายว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่แท้จริงคือการลงคะแนนเสียง (voting)

Butler & Stokes (1971 : 254) ให้ความหมายคล้ายกับ Barber คือ การระดมมวลชน (mass mobilization) ให้ทำกิจกรรมการเมือง โดยเฉพาะหมายถึง การเลือกตั้ง (election)

Mauk Mulder (1972 : 571) ให้ความหมายว่าการมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง ความพยายามทำให้อำนาจเท่ากัน โดยลดความแตกต่างทางอำนาจระหว่างระดับชั้นที่ต่างกัน ในสังคมและกลุ่ม เช่น ความพยายามรวมตัวของสมาชิกของกลุ่มที่มีอำนาจน้อยกว่า ต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการแสวงหาวิธี (mean) ที่ดีที่สุด เพื่อไปสู่เป้าหมายของกลุ่ม

Wiener, 1971 (อ้างถึงในจิราวรรณ จงสุทธานามณี, 2539 : 16) ได้ประมวลลักษณะที่แสดงออกถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้รวม 10 ประการดังนี้

1. การกระทำในเชิงสนับสนุนและเรียกร้องต่อผู้นำรัฐบาล
2. ความพยายามที่จะใช้อิทธิพลต่อการดำเนินงานของรัฐบาล
3. การกระทำของพลเมืองที่ได้รับการรับรองว่าถูกต้องตามกฎหมาย
4. การมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยการมีตัวแทน
5. ความรู้สึกแปลกแยกทางการเมือง (alienation)
6. ความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับทางการเมือง
7. การกระทำที่มีลักษณะต่อเนื่องคงเส้นคงวา (persistence continuum) ซึ่งอาจเป็นการกระทำที่มีความเป็นสถาบัน และมีการจัดตั้งหรืออาจเป็นการกระทำที่ประทุขึ้นมาทันทีทันใด เช่น การเกิดจลาจล เป็นต้น
8. ความพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานของระบบราชการและข้าราชการ
9. การกระทำที่เป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อการเมืองระดับชาติเท่านั้น
10. การกระทำที่มีลักษณะเป็นการกระทำทางการเมือง (political act)

โดย Wiener เองนั้น อธิบายความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่า “การปฏิบัติการโดยสมัครใจใด ๆ ที่ไม่ว่าจะเป็นผลสำเร็จหรือไม่ มีการจัดองค์การหรือไม่ก็ตาม จะเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวหรือต่อเนื่อง และจะใช้วิธีที่ถูกต้องโดยได้รับการยอมรับตามกฎหมายหรือไม่ก็ตาม การกระทำนั้นมุ่งประสงค์ที่จะมีอิทธิพลต่อการเลือกนโยบายสาธารณะ การบริหารนโยบายสาธารณะ และการเลือกผู้นำทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นระดับชาติหรือระดับท้องถิ่น”

จากความหมายนี้ Wiener ได้เน้นประเด็นสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการเมือง 3 ประการ คือ ต้องเป็นการกระทำ การกระทำนั้นเป็นไปโดยสมัครใจ โดยที่ประชาชนสามารถเลือกเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ด้วย

เลสเตอร์ มิลเบรท (Lester N. Milbrath, 1965 : 114–130) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองในเชิงสร้างสรรค์ว่ามีลำดับชั้นและได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ 3 กลุ่มคือ

กลุ่มที่ 1 มีส่วนร่วมในฐานะผู้ดู (spectator activities) เช่น การรับฟังข่าวสาร เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 มีส่วนร่วมในกิจกรรมช่วงเปลี่ยนผ่าน (transitional activities) เช่น ไปฟังการรณรงค์หาเสียง เป็นต้น

กลุ่มที่ 3 มีส่วนร่วมในฐานะผู้แสดง (gradiatorial activities)

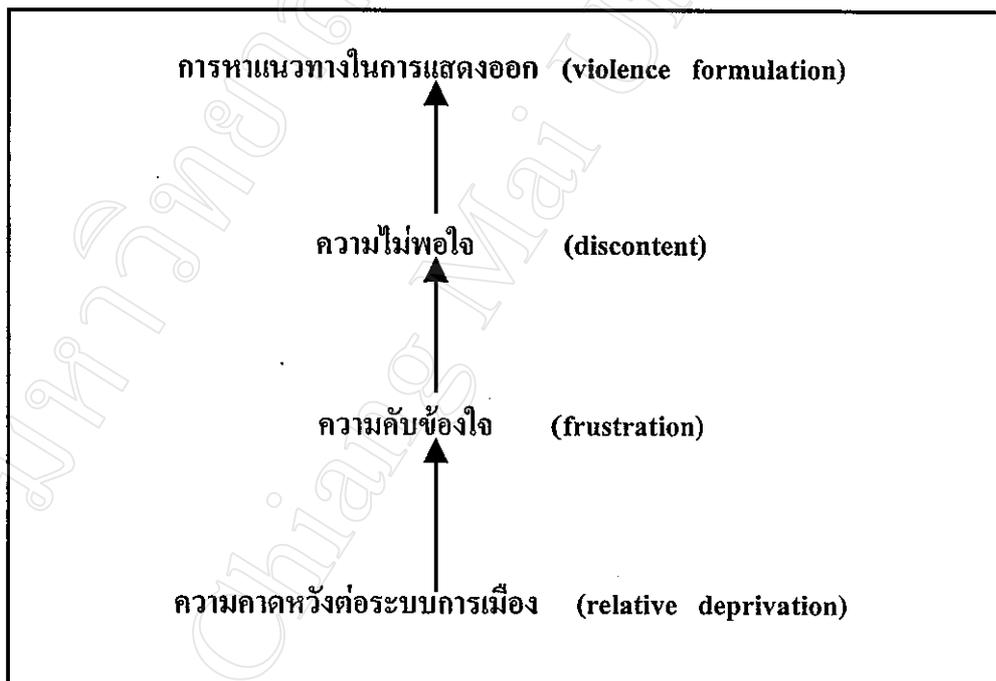
ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในแนวคิดของ Milbrath แบ่งออกเป็น 14 ระดับตามลำดับชั้นของการเกี่ยวพันทางการเมือง โดยอาจพิจารณาคูณลักษณะของการกระทำทางการเมือง (characteristics of specific political) จากพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 6 : แสดงระดับการมีส่วนร่วมทางการเมือง 14 ระดับ

14	การดำรงตำแหน่งทางการเมือง
13	การสมัครเข้าแข่งขันเพื่อดำรงตำแหน่งทางการเมือง
12	การร่วมระดมทุนให้พรรคการเมือง
11	การเข้าไปมีส่วนร่วมในการประชุมหรือวางแผนพรรคการเมือง
10	การเป็นสมาชิกสำคัญของพรรคการเมือง
9	การร่วมรณรงค์ทางการเมือง
8	การร่วมประชุมหรือชุมนุมทางการเมือง
7	การบริจาคเงินสนับสนุนพรรคการเมืองหรือนักการเมือง
6	การติดต่อกับนักการเมืองหรือผู้นำทางการเมือง
5	การช่วยโฆษณาให้พรรคการเมืองหรือผู้สมัครโดยวิธีการต่าง ๆ
4	การชักชวนให้ผู้อื่นใช้สิทธิเลือกตั้ง
3	การริเริ่มชักชวนผู้อื่นสนับสนุนประเด็นการเมือง
2	การใช้สิทธิเลือกตั้ง
1	การรับฟังข่าวสารทางการเมืองเป็นการเกี่ยวข้องกับการเมืองในระดับต่ำสุด

เทด เกอร์ (Ted Gurr, 1970 อ้างถึงในภาณุ สิทธิวงศ์, 2539 : 5) กล่าวถึงพฤติกรรมมีส่วนร่วมทางการเมืองในเชิงลบ คือการแสดงออกด้วยความรุนแรง (political violence) ไว้ใน why men rebel, 1970 ว่า เมื่อบุคคลคาดหวังต่อระบบการเมืองมากเกินไป หรือสูงกว่าสภาพที่เป็นจริง (relative deprivation) จะทำให้เกิดความคับข้องใจ (frustration) ไม่พอใจ (discontent) และแสดงออกอย่างรุนแรง (violence formulation) อันอาจนำไปสู่การแสดงออกอย่างรุนแรงอันได้แก่ การชุมนุมประท้วง การก่อการปฏิวัติรัฐประหารหรือถึงขั้นรุนแรงลุกลามกลายเป็นสงครามภายใน (internal war) ซึ่งหมายถึงความรุนแรงและการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของสาเหตุแห่งการแสดงพฤติกรรมทางการเมืองอย่างรุนแรงตามแนวคิดของเทด เกอร์ ผู้วิจัยจึงขอเสนอแผนภาพแสดงสาเหตุแห่งการแสดงพฤติกรรมทางการเมืองอย่างรุนแรงดังนี้

แผนภาพที่ 7 : แสดงสาเหตุแห่งการแสดงพฤติกรรมทางการเมืองอย่างรุนแรง

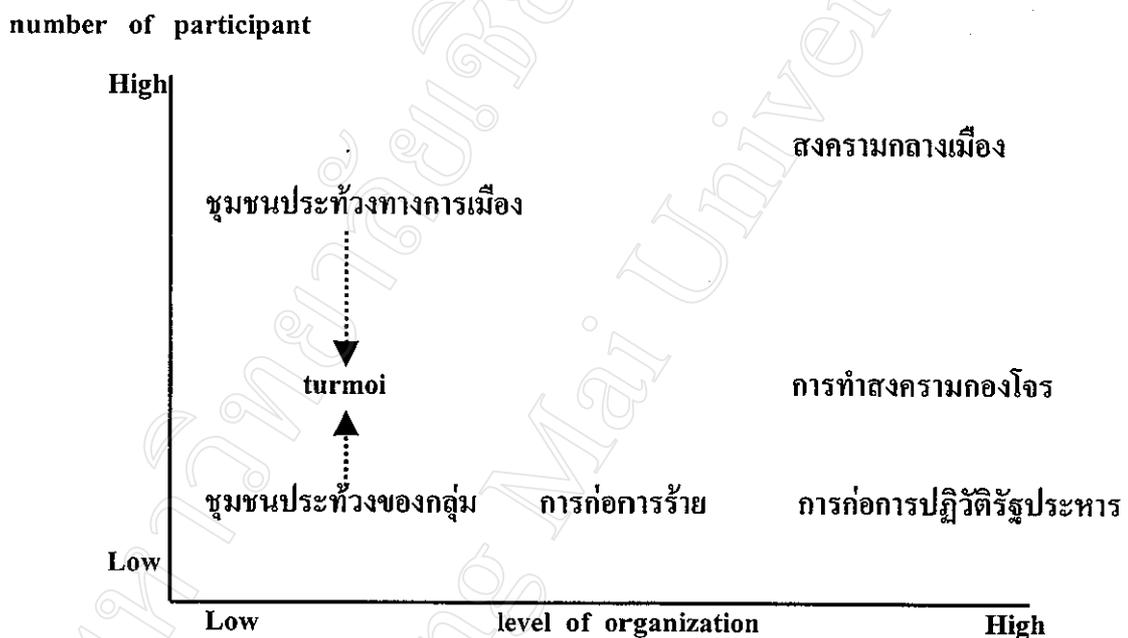

Gurr (1970 อ้างถึงในภาณุ สิทธิวงศ์, 2539 : 5)) ได้แบ่งความรุนแรงทางการเมืองออกเป็น 3 ประเภท (political violence typologies) คือ

1. การก่อความยุ่งเหยิง (turmoi)
2. การคิดกบฏ (conspiracy)
3. สงครามภายใน (internal war)

Gurr (1970) ได้ความเห็นว่ารูปแบบการแสดงออกด้วยความรุนแรงทางการเมืองขึ้นอยู่กับระดับความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนคนที่มีส่วนร่วม (number of participant) กับระดับการตัดสินใจและการวางแผนล่วงหน้า (level of organization) ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวจะก่อให้เกิดพฤติกรรมทางการเมืองที่มีความรุนแรงในระดับที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ระดับความรุนแรงน้อยไปจนถึงระดับความรุนแรงที่มากขึ้น ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 8 : แสดงความสัมพันธ์ระหว่างระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างรุนแรง กับจำนวนผู้มีส่วนร่วม

ที่มา : ภาณุ สิทธิวงศ์, 2539 : 6

Huntington & Nelson (อ้างถึงในจิราวรรณ จงสุทธามณี, 2539 : 17) กล่าวว่า การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นกิจกรรมที่ราษฎรโดยส่วนตัวมุ่งที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนโยบายของรัฐบาล โดยแยกเป็นประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. การเข้ามามีส่วนร่วมนี้หมายถึง กิจกรรมต่างๆ ไม่รวมถึง ทศคนคดี
2. การเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง มุ่งให้ความสนใจอย่างจริงจังกับกิจกรรมทางการเมืองของราษฎร หรือถ้าจะให้ชัดยิ่งขึ้นก็คือ กิจกรรมทางการเมืองของบุคคลแต่ละคนในฐานะที่เป็นราษฎรนั่นเอง

3. การมีส่วนร่วมทางการเมืองเราจะให้ความสนใจเฉพาะกิจกรรมที่มุ่งหมาย กระบวนการตัดสินใจนโยบายของรัฐบาล กิจกรรมที่เรามุ่งพิจารณาเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่ามีอำนาจอันชอบธรรมในการตัดสินใจ นโยบายขั้นสุดท้ายเกี่ยวกับการใช้อำนาจแบ่ง

สรรพคุณต่างๆ ในสังคมได้ว่า กิจกรรมเหล่านั้นจะถูกต้องตามระเบียบกฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตามที่ระบบการเมืองวางไว้หรือไม่ก็ตาม

4. การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง กิจกรรมทุกรูปแบบที่มุ่งเพื่อใช้อิทธิพล ต่อรัฐบาล ไม่ว่ากิจกรรมนั้น ๆ จะมีผลในความเป็นจริงหรือไม่ก็ตาม

5. การมีส่วนร่วมทางการเมือง ไม่เพียงพอเฉพาะกิจการที่บุคคลมุ่งใช้อิทธิพล ต่อการตัดสินใจของรัฐบาล แต่ยังรวมถึงกิจกรรมที่บางคนมุ่งจะใช้อิทธิพล ต่อการตัดสินใจของ รัฐบาลด้วย กิจกรรมของบุคคลที่เข้าไปมีส่วนร่วมแบบอิสระในตัวเอง ส่วนกิจกรรมของบางคน ที่ เข้ามามีส่วนร่วมเรียกว่า การเข้ามามีส่วนร่วมแบบการระดม

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่าความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองมีทั้งในการมีส่วนร่วม โดยการสมัครใจและการมีส่วนร่วมแบบถูกระดม ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เราจะถือเอาการมี ส่วนร่วมทางการเมือง ตามความหมายทั้ง 2 แบบ เพราะถือว่าส่วนร่วมทั้งสองแบบต่างมีอิทธิพล ต่อระบบการเมืองทั้งในด้านการคงอยู่การปรับตัวและการล่มสลายไปของระบบการเมืองยุคเดียวกัน

นอกจากแนวคิดข้างต้น ยังมีการแบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามแนวคิดของ นักรัฐศาสตร์ชาวไทยและชาวตะวันตกดังนี้ (จิราวรรณ จงสุทธามณี, 2539 : 21 - 22)

1. กิจกรรมเกี่ยวกับพรรคการเมืองและรณรงค์หาเสียง (party and campaign activities Verba & Nie (1972 : 25 - 58) ได้ร่วมกันเรียกว่า campaign activity ได้แก่ การชักชวนให้ ผู้อื่น ไปลงคะแนนให้ผู้สมัครที่ตนสนับสนุนการทำงานให้พรรคการเมืองหรือผู้สมัครอย่าง กระตือรือร้น การให้ความสนใจเข้าร่วมประชุมหรือชุมนุมทางการเมือง การให้เงินสนับสนุน พรรคหรือผู้สมัคร และการเข้าเป็นสมาชิกของพรรคการเมือง

2. การลงคะแนนเลือกตั้ง (voting) ในระดับท้องถิ่น ในทางวิชาการเป็นการมีส่วนร่วม ที่ชัดเจนที่สุด และสามารถวัดค่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้เที่ยงตรงที่สุด

3. กิจกรรมของชุมชน (community activities) เป็นกิจกรรมที่ Verba & Nie (1972 : 58) เรียกว่า cooperative action ได้แก่การทำงานร่วมกับบุคคลอื่นและการจัดกลุ่มขึ้นเพื่อแก้ไข ปัญหาต่างๆของท้องถิ่น รวมทั้งการเข้าร่วมเป็นสมาชิกในชุมชน หรือองค์การอย่างกระตือรือร้นอัน ที่จะดำเนินการแก้ปัญหา

4. การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ (contacting official) หมายถึง การกระทำของบุคคล ที่เป็นการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อให้ได้มาซึ่งการปกป้องผลประโยชน์ของตนหรือกลุ่ม Verba & Nie (1972 : 66 - 69) เรียกว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการติดต่อเฉพาะเจาะจง (particularized contact) และการมีส่วนร่วมแบบคับแคบ (parochial participation)

5. การล็อบบี้ (lobbying) รวมถึง การที่บุคคลพยายามติดต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้นำทางการเมือง โดยหาทางที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนโยบายในประเด็นเรื่องที่กระทบต่อประชาชนจำนวนมาก

6. การประท้วง (protests) มีลักษณะใกล้เคียงกับที่ Huntington เรียกว่า การใช้ความรุนแรง (violence) ซึ่งเป็นความพยายามสร้างผลกระทบต่อการตัดสินใจนโยบายของรัฐบาล โดยการทำร้ายร่างกายและทรัพย์สิน

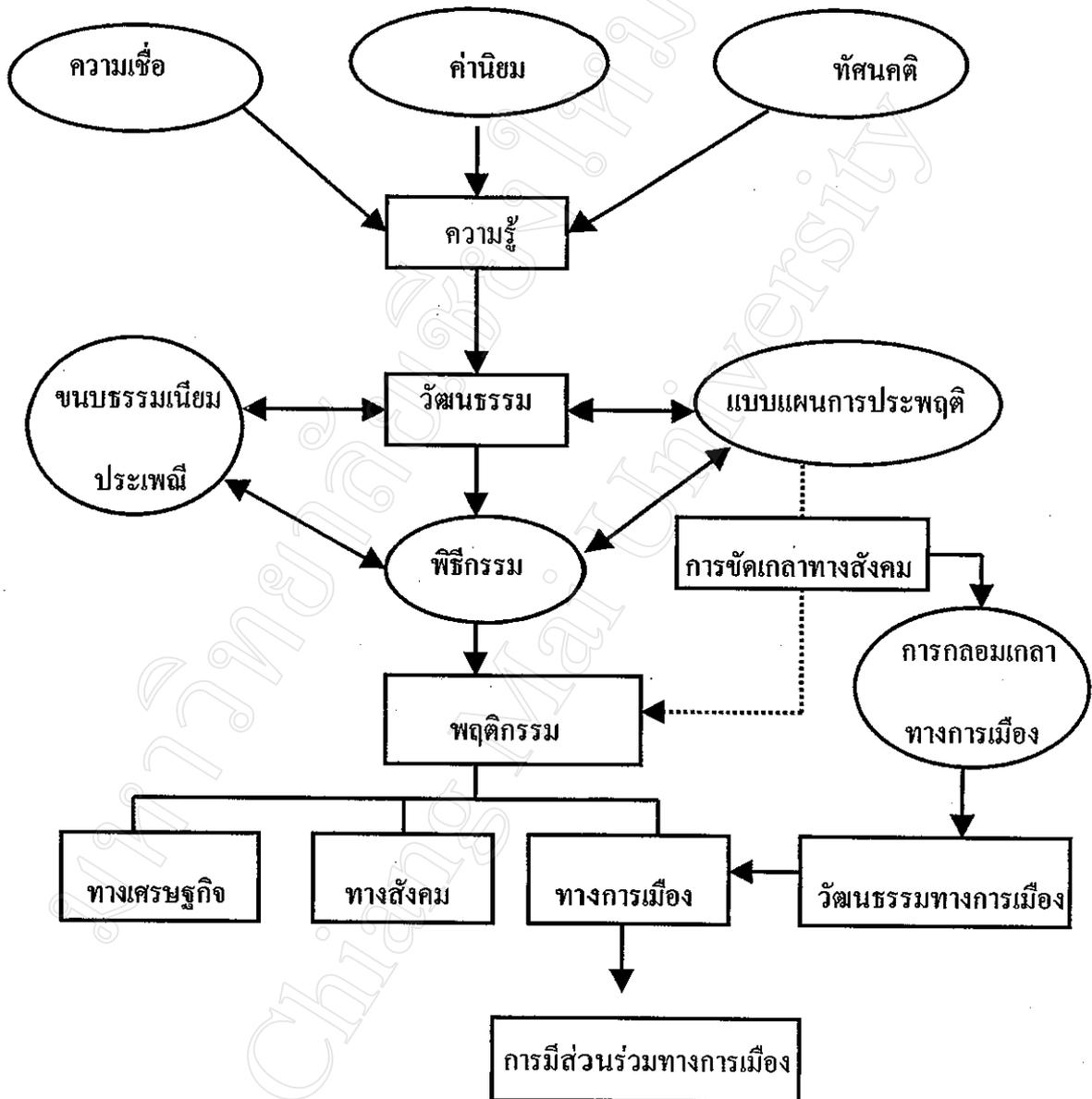
7. การมีส่วนร่วมทางการเมืองในบทบาทของผู้สื่อสาร (communicators) การที่บุคคลติดต่อสื่อสารเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ส่งจดหมายแสดงความสนับสนุนผู้นำทางการเมืองในการดำเนินการที่เห็นว่าถูกต้อง ส่งคำประท้วงการถกเถียงทางการเมือง ฯลฯ

ความเชื่อมโยงของแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วว่า มีความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา กับ รัฐศาสตร์ เนื่องจากการศึกษาอิทธิพลของวัฒนธรรมท้องถิ่นอันแสดงออกในรูปของพิธีกรรม “แซนชะ” ที่มีต่อพฤติกรรมทางการเมืองของชุมชน ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของแนวคิดทฤษฎีต่างๆ จึงขอนำเสนอแผนภาพแสดงความสัมพันธ์ของแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้

แผนภาพในหน้า 39 จะแสดงความสัมพันธ์ของความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติ ก่อให้เกิดความรู้และวัฒนธรรม อันประกอบไปด้วย ขนบธรรมเนียมประเพณี แบบแผนความประพฤติและพิธีกรรมต่างๆ ที่เป็นจุดกำเนิดพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของชุมชน โดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคมนั้นเป็นตัวสืบทอดวัฒนธรรมให้มีการประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันไป ส่วนกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการขัดเกลาทางสังคม ทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง อันแสดงออกถึงพฤติกรรมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งเป็นพฤติกรรมย่อยของพฤติกรรมในสังคม จะเห็นได้ว่า ระบบย่อยต่างๆ ทำหน้าที่ของตนเองเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทำให้ระบบใหม่คือสังคมดำรงอยู่ได้

แผนภาพที่ 9 : แสดงความเชื่อมโยงของแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวกูย พบว่า มีอยู่จำนวนไม่มากนัก เนื่องจากชาวกูยเป็นชนกลุ่มน้อยในภาคอีสาน การศึกษาส่วนใหญ่จะศึกษาชาวกูยในภาพรวม คือ ประวัติความเป็นมาของชนชาติ เช่น งานเขียนของสมัย สุทธิธรรม เรื่องคนคล้องช้าง (2537 : 11) กล่าวถึง กูย หรือ ล่วย ว่าเป็นคนล่วยแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนเหนือและภาคตะวันออกเฉียง

ออกเฉียงเหนือของดินแดนกัมพูชาในอดีต เมื่อ 3,000 ปีมาแล้ว ต่อมาได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในเขตอีสานใต้แถบสุรินทร์ปัจจุบัน และมีความชำนาญในการคล้องช้างเลี้ยงช้าง

วารสารสุรินทร์แหล่งอารยธรรมในส่วนบทนำ กล่าวถึงวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์ว่า วัฒนธรรมสุรินทร์เกิดจากการหลอมรวมเอาวัฒนธรรม 3 สาย ขึ้นเป็นเอกลักษณ์อย่างกระชับมันคือ วัฒนธรรมสายกูย , วัฒนธรรมสายเจนละ และวัฒนธรรมสายลาว และกล่าวถึง วัฒนธรรมสายกูย โดยสรุปว่า ชนชาติกูยเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ บริเวณแนวเขาพนมดงรักประมาณ 3,000 ปีก่อนพุทธศักราช (Bastin and Benda, 1968 : 2) และอีกครั้งหนึ่งเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ชาวกูยที่แคว้นอัสสัมถูกรุกรานทางวัฒนธรรมและบูรณภาพโดยชนเผ่าอนารยะ จนบางส่วนต้องละทิ้งถิ่นฐานอพยพลงมาตามลำน้ำโขง

พงศาวดารจำปาศักดิ์และประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์กล่าวไว้สอดคล้องกันว่า ในต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ชาวกูยจำนวนมากได้อพยพมาจากบริเวณเมืองอัตปือแสนแม่ แขวงจำปาศักดิ์ ข้ามลำน้ำโขงมายังฝั่งตะวันตก บรรพบุรุษชาวสุรินทร์สายนี้ คือ ผู้นำวัฒนธรรมที่นับเนื่องกับช้างเข้ามาสู่บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนกลาง แต่กูยสุรินทร์ไม่ได้มีเฉพาะกูยเลี้ยงช้างเท่านั้น ในจำนวนประชากรกูยด้วยกัน ชาวกูยเลี้ยงช้างมีสัดส่วนไม่ถึงร้อยละ 10 นอกนั้นเป็นกู่ทำนา

ในการดูแลชุมชน จะมีพิธีที่ดูแลความเป็นไปของชุมชนได้แก่ผีบรรพบุรุษ คือ ผีปู่ตา อันเปรียบเสมือนต้นตระกูลของสมาชิกทุกคนในชุมชน ผีปู่ตาจะเป็นที่เคารพของคนในชุมชนและทำหน้าที่รักษาชุมชนให้มีความสุขสงบ คอยลงโทษผู้ที่ประพฤติดัวไม่เหมาะสม ในแต่ละปีจะมีการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ตา ซึ่งทำหน้าที่รักษากฎเกณฑ์ของธรรมชาติและชุมชน ช่วยป้องกันและควบคุมความประพฤติของสมาชิกในชุมชน

การติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาตินี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีผู้ติดต่อสื่อสารที่เป็น “ตัวกลาง” ซึ่งก็คือ “เฒ่าจ้ำ” เป็นคนเฒ่าคนแก่ของชุมชน ทำหน้าที่ติดต่อกับปู่ตา และนำคำแนะนำ คำสั่งสอน หรือแม้แต่คำว่ากล่าวตักเตือนจากผีปู่ตามาบอกกล่าวแก่ชุมชน จะเห็นได้ว่า เฒ่าจ้ำซึ่งเป็นตัวแทนติดต่อกับสื่อสารกับผีปู่ตา ซึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น จะมีความสำคัญต่อชุมชนมาก ในแง่ที่เป็นตัวแทนผีบรรพบุรุษที่คนในชุมชนนับถือ และ เป็นผู้อาวุโส มีความรู้ ความสามารถ ประพฤติตนอยู่ในศีลในธรรม ดังนั้นบทบาทและอิทธิพลของเฒ่าจ้ำที่มีต่อคนในชุมชนจึงมีมากตามไปด้วย

นอกจากนั้นยังมีการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีของชาวกูย โดยเฉพาะประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ เช่น งานวิจัยของ อัจฉรา ภานุรัตน์, สุจิต ใสอาดยิ่ง และเกษม อิมใจ เรื่อง ชื่อบ้านนามเมืองในเขตจังหวัดสุรินทร์ (2539 :47) ได้กล่าวถึง ยะจื้อจะดูง่า เป็นผีบรรพบุรุษ ชาวไทยกูยจะผูกพันกับยะจื้อ ไม่ว่าการเกิด การตาย การแต่งงาน การบวช

หรือแม้แต่การทะเลาะเบาะแว้ง หรือการประทุพผิตพิศธรรม จะมีการเลียงทหายหาสาเหตุ หากพบว่าเป็นการกระทำของยะจื้อทุกคนก็จะยอมรับและปฏิบัติตามทางแก้ไขที่ปู่ตาบอกผ่านแต่้าจ้ามา

การศึกษาส่วนใหญ่ นั้น จะกล่าวถึงพิธีการเลียงปู่ตา หรือแซนยะ ไว้อย่างกว้าง ๆ ในรูปของพิธีกรรมตามความเชื่อ และวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ไม่ได้มีการศึกษาวิจัยที่ให้ความสำคัญกับพิธีกรรมตามความเชื่อนี้ในลักษณะที่เป็นแหล่งรวมความร่วมมือร่วมใจในชุมชนและเป็นเวทีประชาธิปไตยพื้นฐานของชุมชน

การศึกษาเกี่ยวกับปู่ตาและความเชื่อเรื่องผี

สุเทพ สุนทรภักซ์ (2540 : 110 - 115) ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีปู่ตาในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สรุปได้ว่าความเชื่อของชาวบ้านในเรื่องผีปู่ตา เป็นเครื่องแสดงว่าชาวบ้านเชื่อในเรื่องโลกมนุษย์และโลกผี โดยมี “จ้า” ทำหน้าที่เป็นคนทรง และเป็นคนสื่อระหว่างคนกับผี ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาเปรียบเทียบกับมาตรการในการควบคุมความประพฤติของชาวบ้านไม่ให้ประพฤตินอกจารีต และระเบียบของสังคม ผู้ใหญ่บ้านสามารถใช้ผีปู่ตาเป็นเครื่องมือในการปกครองลูกบ้านด้วย ยิ่งไปกว่านั้นความเชื่อเรื่องผีปู่ตามีความเกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมอย่างใกล้ชิด

ประสาธ อิศรปริดา และคณะ (2518 : 7) ศึกษาความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวอีสาน พบว่าความเชื่อถือในอำนาจและเวทย์มนต์ของมนุษย์ เป็นการตอบสนองความต้องการเมื่อมนุษย์มีความรู้สึกตัวว่าไม่มีความมั่นคง การแสดงพฤติกรรมความเชื่อจะเกิดขึ้นในขณะที่มนุษย์มีความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้น หรือเหตุการณ์นั้นน้อย เป็นเหตุให้เกิดความไม่เข้าใจ ตลอดจนไม่สามารถฟันฝ่าอุปสรรคนั้นได้ เพราะฉะนั้นในการที่มนุษย์เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงและปลอดภัยจึงจำเป็นต้องอยู่เองที่มนุษย์จะค้นหาเครื่องยึดเหนี่ยว อาจจะเป็นทางเวทย์มนต์คาถา หรือเช่นสำรวจสิ่งต่างๆ เพื่อเป็นกำลังใจที่จะเอาชนะสิ่งต่างๆ เมื่อทำเช่นนี้แล้วจะเกิดผลสำเร็จ จึงเชื่อต่อว่าสิ่งที่มีอำนาจสามารถคลอบคลำให้พบกับความสำเร็จ แต่ถ้ามนุษย์ขัดแย้งกับสิ่งเหล่านี้ ก็อาจจะประสบเคราะห์กรรมได้

ฉลาตชาย รมิตานนท์ (2527) ศึกษาพบว่าการนับถือผีดำรงอยู่ควบคู่กับความเชื่อแบบพราหมณ์และพุทธศาสนาในสังคมไทย ระบบความเชื่อทางศาสนามีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองการปกครองและการบริหาร

ชัญ ชาวคอย และอัทธา เจริญโรจน์ (2528 : 26 - 31) ศึกษาวัฒนธรรมความเชื่อในการนับถือผีปู่ตาในสังคมภาคเหนือว่า การนับถือผีของชาวบ้านไม่ได้หมายความว่าความรวมถึงการนับถือสิ่งชั่วร้าย แต่ผีในระบบความเชื่อถือและเคารพบูชา ผีปู่ตาเป็นสัญลักษณ์ที่สร้างความสัมพันธ์ทาง

เครือข่ายในระบอบตระกูล ให้มีความสนิทสนมกันมากขึ้น และผู้เฒ่าผู้แก่มีโอกาสอบรมตักเตือน ลูกหลานที่ประพฤติตนไม่เหมาะสม

จิราภรณ์ ภัทรภานุกัทร (2528) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า คติความเชื่อของคนในสังคมหนึ่งก็คือ ความเชื่อของคนในสังคมนั้น ๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากความไม่รู้เป็นมูลเหตุสำคัญและได้แสดงออกมาโดย พฤติกรรมอื่นทำให้เห็นว่า คนในสังคมนั้น ๆ มีความเชื่อในเรื่องใดบ้าง การแสดงออกของความเชื่อ อาจจะโดยการสร้างสิ่งสมมุติขึ้น เช่น เป็นผีบางเทวดา ถึงศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ หรืออาจจะแสดงออกมา ในรูปของข้อห้ามต่าง ๆ ตลอดจนคำสอน เช่น คำสอนของศาสนาในลัทธิต่าง ๆ ก็ได้ ดังนั้น ความเชื่อจึงมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมของมนุษย์อย่างใกล้ชิด และปรากฏออกมาในรูปของพฤติกรรม ในชีวิตประจำวัน ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรมในรูปอื่น ๆ ของสังคมนั้น อาจ กล่าวได้ว่า ความเชื่อเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตและพัฒนาการของคนในสังคม

ประเทือง กล้ายสุบรรณ (2531 : 115) กล่าวถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์ไว้ว่าความเชื่อ ถือการยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันเป็นเรื่องของความรู้สึกลึกและจิตใจ ไม่จำเป็นต้อง มีเหตุผลหรือความเป็นจริง เพราะในสมัยที่โลกยังไม่เจริญมนุษย์ขาดความรู้ที่เกี่ยวกับธรรมชาติ จึงมีความกลัวในภัยธรรมชาติและความตาม ทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องผีบาง วิญญาณ เทพประจำ ดิน น้ำ ลม ไฟ และสิ่งต่างๆ ความเชื่อเหล่านี้ยังคงมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งความเชื่อ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพความเชื่อที่มีผลต่ออุปนิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนพฤติกรรมของคนในสังคม

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2535 : 21) กล่าวไว้ในหนังสือ คติชาวบ้านอีสานว่า การนับถือปู่ตา ของชาวอีสานในชนบท ยังเป็นไปอย่างมั่นคงก่อนที่จะชาวบ้านจะทำกิจกรรมอะไรก็จะบอกกล่าวให้ปู่ ตาทราบ จะเห็นได้ว่า ผีปู่ตา หรือการประกอบพิธีแซนฮะ เป็นวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญของชุมชนชาวภูยและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทั้งทางตรงและทางอ้อมของชุมชน

หากพิจารณาถึงการศึกษาที่ผ่านมาแล้ว จะพบว่า การศึกษาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาวภูย ในส่วนความเป็นมา วัฒนธรรมความเชื่อ และส่วนใหญ่มักให้ความหมายชาวภูยในฐานะกลุ่มชนผู้มีความสามารถในการคล้องช้างและเลี้ยงช้าง แต่ยังไม่มีการศึกษาอย่างเจาะจงเกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่อในการประกอบพิธีแซนฮะ อีกทั้งยังไม่มีการศึกษาพฤติกรรมของชุมชนชาวภูย โดยเฉพาะด้านการเมืองการปกครองที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมความเชื่อที่มานี้

พวงทอง พูลเรือง (2536) ศึกษาภาคนิพนธ์ศึกษาคนปู่ตา กล่าวว่า พิธีกรรมและความเชื่อของชาวบ้าน ส่งผลให้องค์กรชุมชนร่วมใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังวิกฤต ถือว่าชาวบ้านมีภูมิปัญญา โดยเอาเรื่องความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติไม่อิงกับระบบการจัดการป่าชุมชน เช่นเดียวกับ สมร อาษาสิก (2531) ศึกษาภาคนิพนธ์เรื่องประเพณีการทำบุญเลี้ยง

บ้าน (คอนปู้ตา) พบว่า ชุมชนทำพิธีกรรมมาผนวกกับแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชน ส่งผลให้เกิดความคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน อันนำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์ของสังคมที่ทุกคนถือปฏิบัติ

อิสราพร จันทร์ทอง (2537 : 2) กล่าวถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้วัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยเฉพาะของชนกลุ่มน้อยอย่างกลุ่มชาวกูยอัน เป็นประชากรส่วนหนึ่งของประเทศเปลี่ยนแปลงและค่อยๆสูญสลายไปด้วย

การศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรม

Bruce Kapferer (1984 : 8-9) ศึกษาและให้ความสำคัญกับพิธีกรรม 2 แง่มุมคือ

1. การเตรียมสถานที่และการจัดตำแหน่งแหล่งที่ของผู้มีส่วนร่วมและผู้เข้าร่วม เพื่อเข้าสู่บรรยากาศของพิธีกรรม เนื่องจากภาษาและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดบรรยากาศของพิธีกรรม จะเป็นศูนย์กลางทำความเข้าใจกระบวนการทั้งหมดของพิธีกรรม และจะทำให้เกิดการเปลี่ยนอำนาจในพิธีกรรมได้ ทำให้ผู้อยู่ในพิธีกรรมตระหนักรู้และเข้าใจร่วมกันในผลที่เกิดขึ้นหลังพิธีกรรม

2. วัตถุประสงค์และการกระทำเชิงสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมจะมีความคิด ความหมายและการกระทำบางอย่างซ่อนอยู่ภายใต้การกระทำเชิงสัญลักษณ์ในที่ที่มีการประกอบพิธีกรรมเสมอ

กิ่งแก้ว อัครถาวร (2534 : 1-21) กล่าวถึง “พิธีกรรม” ไว้ว่า พิธีกรรมคือวิธีการชนิดหนึ่งที่น่าไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ เราจำเป็นต้องมีการกระทำ และในแต่ละการกระทำก็ต้องมีวิธีการประกอบพิธีกรรม มีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้ประกอบพิธีกรรมมีความสบายใจและมีกำลังใจ องค์ประกอบของพิธีกรรมคือ ภาวะเหนือธรรมชาติหรือภาวะเหนือปกติวิสัยพิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่คนในสังคมเป็นผู้สมมติขึ้น ให้เป็นสื่อและวิธีการที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่ตั้งความตั้งใจ ในการจัดพิธีกรรมต่างๆ จะต้องมีอุปกรณ์ ตลอดจนกริยาท่าทางและถ้อยคำ การใช้สัญลักษณ์ช่วยแผ่ขยายพฤติกรรมทางจิต

สังคม ภูมิพันธุ์ (2535 : 24) กล่าวถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่ชาวอีสานกระทำกันไว้ว่า ชาวอีสานมีการประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไปตามท้องถิ่นต่างๆ ชาวอีสานจะประกอบพิธีกรรมตามที่สังคมยึดถือ การประกอบพิธีกรรมถือว่าเป็นใจกลางแห่งความดี ซึ่งเป็นผลมาจากความเชื่อที่ว่าทำแล้วจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญแก่ชีวิต ทรัพย์สินและสังคม ดังนั้น พิธีกรรมบางอย่างจึงเกิดขึ้นเพราะวัตถุประสงค์ที่จะให้สังคมมีอาหารกินอุดมสมบูรณ์ และบางอย่างอาจมีจุดมุ่งหมายให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติ และมีความมั่นคงในชีวิต

พิสมัย แสงจันทร์เทศ (2536) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์อำเภอนมไพโร จังหวัดร้อยเอ็ด โดยกล่าวถึงความสัมพันธ์ของคติความเชื่อ กับวิถีชีวิตนั้นพบว่า การนับ

เดือนหศักดิ์ ยังสามารถดำรงอยู่ในสังคมชุมชน จนกระทั่งถึงปัจจุบันได้ เพราะความเชื่อยังคงครอบครองความต้องการของบุคคล และสังคมได้ตลอดมาโดยมเหศักดิ์มีหน้าที่ในการป้องกัน ดูแลรักษาบ้านเมืองให้เกิดความสงบเรียบร้อยมั่นคงความอุดมสมบูรณ์แก่ข้าวก้าวฟ้าพรรณธัญญาหาร ป้องกันและช่วยเหลือมิให้เกิดเหตุร้ายแก่บ้านเมืองและชาวเมือง

ศิริพร สุวรรณศรี (2536 : 140 - 141) ทำการศึกษาประเพณีการสู่ขวัญของชาวอำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษาพบว่าชาวอำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ดนับถือพุทธศาสนาแต่ก็มีเรื่องศาสนาพราหมณ์และเรื่องผีเข้ามาผสมอยู่ การประกอบพิธีกรรมต่างๆ จะมีเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอไม่ว่าจะเป็นงานมงคลหรืออัปมงคล ความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาช้านาน มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และวิถีชีวิตของชาวอำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ผีในทัศนะของชาวอำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด มี 3 ประเภท ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ เป็นผีประจำตระกูลไม่ทำร้ายลูกหลาน ผีอารักษ์ เป็นผีที่อานุภาพเหนือกว่าผีธรรมดา เป็นผีที่เก่งเวทมนตร์มีหน้าที่พิทักษ์รักษาสถานที่ต่างๆ และผีประเภทสุดท้ายคือผีทั่วๆ ไป ที่สถิตย์อยู่ตามทีต่างๆ เช่น ผีปอบ ผีเปรต ผีป่า ผีตายโหง ผีพราย เป็นต้น

การศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรม

รัชนิกร เศรษฐ (2532 : 117 - 118) ศึกษาและสรุป วัฒนธรรมไทยไว้ว่า วัฒนธรรมไทยมีความหมายที่กว้างที่สุด ซึ่งใช้ในวิชามนุษยวิทยา และสังคมวิทยา คือ หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นมรดกของสังคมจากบรรพบุรุษในอดีต ตลอดจนแบบอย่างการดำเนินชีวิตของปัจจุบันที่แปรเปลี่ยนไปจากอดีตแล้ว และที่พบเห็นอยู่ในสังคมไทยทั้งหมด มิได้เน้นหนักเฉพาะวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของคนไทยแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

วัฒนธรรมไทยได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติมากมายโดยเฉพาะทางด้านการศึกษากิจการเมือง และเศรษฐกิจ ปัจจุบันนี้วิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของคนไทยก็ถูกกำหนดด้วยวัฒนธรรมต่างชาติ โดยเฉพาะชาติตะวันตกเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็เป็นการศึกษาวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมของไทยให้ดีขึ้นหรือให้มีอยู่ได้โดยมิได้ถูกทำลายเสียโดยสิ้นเชิง

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (2533 : คำนำ) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านกับการพัฒนาชนบทอีสานว่า ในการพัฒนาชนบททุกพื้นที่ทั่วประเทศ ไม่ว่าจะโดยใช้นโยบายใดก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจจะละเลยได้คือ การเรียนรู้และการทำความเข้าใจกับสภาพพื้นฐานของชาวชนบท ซึ่งเป็นสภาพดั้งเดิมที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมพื้นบ้านขึ้นมา วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ดำรงพัฒนากันมาเป็นร้อยๆปี มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาวะของบ้านเมือง และมีการปรับตัวตามระบบเศรษฐกิจและการเมืองใหม่ๆ โดยอาศัยพื้นฐานจากวัฒนธรรมประจำหมู่บ้าน การพัฒนาชนบทจึงควรเรียนรู้และทำความเข้าใจกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน เพื่อให้การกำหนดนโยบาย การวางแผน

และการปฏิบัติการพัฒนาชนบทสอดคล้องรับกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทั้งในด้านส่งเสริม สนับสนุน ปรับปรุงแก้ไข และสร้างสรรค์การพัฒนาชนบท จึงจะบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ และนอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้กล่าวถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวชนบทอีสานซึ่งได้แก่ วัฒนธรรมการใช้ดิน และที่ดิน วัฒนธรรมการใช้น้ำ วัฒนธรรมการใช้ป่าไม้ วัฒนธรรมการเพาะปลูก วัฒนธรรมการเลี้ยงสัตว์ วัฒนธรรมทางหัตถกรรม วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมทางการเมือง

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2534) กล่าวถึง วัฒนธรรมท้องถิ่น ในบทความเรื่อง การแพทย์สมัยใหม่กับโลกสุขภาพชาวบ้านว่า วัฒนธรรมท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาช้านานเป็นตัวกำหนดทัศนคติ ความรู้สึกนึกคิดตลอดจนท่าทางและพฤติกรรมของมนุษย์ สำหรับวัฒนธรรมพื้นบ้านทั่วไป โลกยังมีด้านที่เป็นนามธรรม ซึ่งประกอบด้วยสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆที่กำหนดความเป็นไปของชีวิตและสังคม

ดิเรก ภูมมา (2535) ศึกษาพบว่า ในสังคมประเพณีคนเฒ่าคนแก่แม่จะมีการศึกษาต่ำแต่มีอิทธิพลต่อความคิดของผู้คนในชุมชน โดยทั่วไปปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนมักได้รับคำอธิบายว่าเป็นเรื่องเหนือธรรมชาติ และมาตรการควบคุมความประพฤติและศีลธรรมของชาวบ้านซึ่งถ่ายทอดโดยคนเฒ่าคนแก่ ก็อาศัยอำนาจของสิ่งศักดิ์เหนือธรรมชาติเป็นเครื่องมือ ผู้นำทางการเมืองในระบบสังคมดั้งเดิมและสมัยปัจจุบัน คือ ผู้ใหญ่บ้านก็ได้อาศัยสถาบันผีปู่ตาเป็นเครื่องมือบรรลุความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของสังคม โดยอาศัยปากของเจ้าหรือผู้ติดต่อสื่อสารกับผีปู่ตาเป็นคนถ่ายทอด

ทวิช จตุรพฤกษ์ (2538 : 1 - 5) ศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าลีซอในจังหวัดเชียงใหม่พบว่า ชาวลีซออยากจนกำลังถูกบีบบังคับให้จำเป็นต้องเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมทันสมัย โดยภาครัฐเข้าไปจัดการทำให้ชุมชนตกอยู่ในสภาพอัมพาตเชิงโครงสร้าง คนสูญเสียศักยภาพในการจัดการปัญหาของตนเอง ชีวิตในสังคมเป็นไปอย่างอ้างว้าง โดดเดี่ยวและสับสน บุคคลรู้สึกไร้อำนาจและสูญเสียศักดิ์ศรีความเป็นคน และความเป็นชาติพันธุ์อยู่ในภาวะที่ใกล้แตกสลาย เพราะฉะนั้นพิธีกรรมจึงเป็นปฏิบัติการของชาวบ้านที่ถูกผลิตซ้ำขึ้นมาเพื่อนิยามความเป็นชุมชน และยังเป็นภาษาของการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ ตลอดจนปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การศึกษาพบว่าปรับตัวของพิธีกรรม 3 ประเด็น

1. การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ ได้แก่ การปรับวัฒนธรรมไทยให้เข้ามาอยู่ในบริบทของวัฒนธรรมลีซอ (lisuization) เช่น การรับเอาพระพุทธองค์เข้าไปอยู่ในตำนานว่าด้วยผู้นำทางการเมืองของชนเผ่า

2. การตีความสำนึกของชาติพันธุ์ในบริบทใหม่ โดยปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของศาลผีเสื้อบ้าน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชุมชนให้มีลักษณะทันสมัย มีสถานภาพที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง

3. การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งเกิดขึ้นภายในชุมชนและกับรัฐ ในการกระชับความสัมพันธ์กับตัวแทนของอำนาจรัฐ ชาวบ้านได้จัดพิธีต้อนรับนายอำเภอ ในระดับครัวเรือนได้มีการสร้างศาลาที่พักริมทางไว้เป็นสมบัติส่วนรวม เพื่อแสดงว่าคนมีความน่าเชื่อถือและเป็นการกระทำคุณประโยชน์ต่อส่วนรวม

การศึกษาเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

กมล สมวิเชียร (2514 : 35 - 70) ศึกษาพบว่าวัฒนธรรมของคนไทยมีลักษณะอำนาจนิยมปนกับอิสระนิยม ลักษณะอิสระนิยมเป็นผลมาจากการขัดเกลาในครอบครัว แต่เมื่อบุคคลเติบโตขึ้นจะได้รับอิทธิพลจากสังคมโดยรวม ดังนั้นวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทย จึงมีลักษณะเป็นลูกค่อมแกว่งที่ขัดแย้งกันเองระหว่างอิสระนิยมที่ปรารถนาจะมีวิถีชีวิตซึ่ง ไม่มีสิ่งเหนี่ยวรั้งจำกัดกับอำนาจนิยมที่มีความจำเป็นต้องอยู่ใต้อำนาจของบุคคลที่เหนือกว่า โดยลักษณะอำนาจนิยม ได้ก่อให้เกิดพฤติกรรม 2 ลักษณะคือ

1. ผู้อยู่ใต้อำนาจยอมรับผู้มีอำนาจอย่างหนึ่งกับ
2. ผู้มีอำนาจชอบใช้อำนาจอย่างหนึ่ง

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2515 : 155 - 170) ศึกษาวิจัยพบว่าครอบครัวไทยไม่มีลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการปกครองแบบประชาธิปไตย เพราะชาวไทยทั่วไปมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองแบบผิวเผิน เพราะการเรียนรู้สังคมทุกระดับและทุกองค์การยังบกพร่องอยู่มากและการกล่อมเกลาทางสังคมก็ไม่เอื้ออำนวยต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ยึดติดอยู่กับระบบอุปถัมภ์และระบบเจ้าขุนมูลนาย

อรุณ รักรธรรม (2524) ได้ศึกษาและวิเคราะห์พฤติกรรมการเมืองในระดับองค์การต่าง ๆ รวมถึงระบบราชการ ย่อมประกอบด้วย

1. พฤติกรรมของการแลกเปลี่ยน ความรักชอบ รวมทั้งผลประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ระหว่างบุคคล
2. พฤติกรรมของการตัดสินใจเลือกกระหว่าง “ใครจะได้ ใครจะเสีย” ในด้านต่าง ๆ
3. พฤติกรรมแลกเปลี่ยนนั้นเป็นทำนอง “ถ้าหากคุณทำนี้ให้ผม ผมจะทำนั้นให้คุณ” “บุญคุณต้องทดแทน” “หนี้ต้องชำระ” ซึ่งถ้าเราทำความเข้าใจด้านพฤติกรรมการเมืองในองค์การต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ให้ดียิ่งขึ้นอีก ก็ควรจะหันมาทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ในองค์การต่อไป

บางท่านคิดว่า “การเมืองเป็นสิ่งสกปรก” หรือ “การเมืองนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความคดโกง การลอบกัด และลัทธิลึกลับ” (Jennings, 1987) ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นเรื่องการเมืองในองค์การประเภทนี้ค่อนข้างจะติดลบ กระทั่งกระเทือนกำลังขวัญของคนดี ๆ ได้ภายในองค์การ (Dubrin, 1974) ส่วนนักรัฐศาสตร์โดยทั่วไปเชื่อว่า “พฤติกรรมการเมืองเป็นเรื่องปกติ ที่จะแสวงหาชัยชนะจากบุคคลที่ถูกปกครอง”

จะเห็นได้ว่า การเมืองเป็นสิ่งที่จำเป็นและหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบริหารงานแบบประชาธิปไตย และบางครั้งเราจำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้องอาจจะเป็นได้ว่า ที่ใดมีคนทีนั้นย่อมมีการแย่งชิงและเปรียบเทียบ แสวงหาอำนาจและผลประโยชน์

การเมืองนั้นมีทั้งประโยชน์และผลเสีย ดังนั้น ควรที่จะทำการศึกษาเพื่อจะได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองเหล่านั้นนำมาใช้ประโยชน์แก่หน่วยงานหรือองค์การระบบราชการ

ณรงค์ศักดิ์ ธีระวงษ์ (2529 : บทคัดย่อ) ศึกษาความคิดเกี่ยวกับอำนาจ พบว่าอำนาจเป็นความสามารถที่ประกอบด้วยคุณสมบัติที่สามารถกระทำให้ผู้มีคุณสมบัตินั้น กระทำในสิ่งที่ตนต้องการ ระบบความเชื่อของสังคมเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติ ลักษณะ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจในสังคม และคุณสมบัติของอำนาจในตัวของมัน ไม่ได้มีความหมายในทางคุณค่า (ดีหรือเลว) แต่การใช้อำนาจทำให้เกิดผลเชิงคุณค่า (ดีหรือเลว)

ทรงศักดิ์ ฉลาดพงษ์พันธ์ (2535 : 120 - 122) ศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองของนายสมาน ชมภูเทพ พบพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลที่เป็นผู้นำทางการเมือง ว่ามีพฤติกรรมในการทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่าเขาเป็นพวกเดียวกันกับประชาชน สร้างความรู้สึกรักในหมู่คณะเพราะปกติธรรมชาติของมนุษย์ มักมีความเอื้อเฟื้อที่จะช่วยเหลือบุคคลที่รู้จักคุ้นเคย โดยผู้นำทางการเมืองจะมีลักษณะพฤติกรรมดังนี้

1. ทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่าเขาเป็นพวกเดียวกันกับประชาชน เป็นการสร้างความรู้สึกความเป็นพวกพ้อง โดยมีพฤติกรรมที่แสดงออก 3 ประการคือ

1.1 ลักษณะบุคลิกภาพดีมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีสามารถทำความคุ้นเคยสนิทสนมกับผู้อื่นๆได้ง่าย ทำให้การพูดจาปราศรัยเป็นที่น่าเชื่อถือ และต้องเป็นคนที่มีสุภาพอ่อนน้อมถ่อมตน

1.2 มีส่วนร่วมในงานพิธีต่างๆ ของประชาชน ซึ่งจะเป็นการได้โอกาสในการหาเสียง ทำให้ประชาชนหรือผู้ได้ปกครองได้พบเจอสม่ำเสมอ ซึ่งจะเป็นการเพิ่มความน่าเชื่อถือและสร้างการยอมรับในอีกทางหนึ่ง

1.3 ใช้ภาษาเดียวกับคนในท้องถิ่น

2. อิงกับศาสนาและความเชื่อ ซึ่งจะทำให้ประชาชนเกิดความศรัทธานับถือตาม เนื่องจากมีความเชื่อในศาสนาเป็นพื้นฐานอยู่เสมอ

ชัยศ สิริรัตนบวร (2541) ศึกษาการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้กล่าวถึง บรรทัดฐานของสังคมว่าตามธรรมชาติโครงสร้างของอำนาจในชุมชน ผู้นำจะมีบทบาทมากในการชี้้นำให้ผู้อื่นคล้อยตาม และเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและการแสดงพฤติกรรมทางการเมืองของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก

กรณีศ ดวงใบ (2542 : 108 - 109) ศึกษาปัจจัยหลายอย่างที่ส่งผลสืบเนื่องให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าผสมแบบมีส่วนร่วมดังนี้ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองไทยในปัจจุบันอยู่ในระดับสูง มีความสนใจในการติดต่อสื่อสาร ติดตามข่าวสารทางการเมืองและรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองถึงสิทธิหน้าที่ของตนเองตามรัฐธรรมนูญ

ทัศนคติเกี่ยวกับการเมืองการปกครองไทยปัจจุบันของคนไทย มีความรู้สึกต่อการเมืองการปกครองมากขึ้น และมีความเห็นต่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง เช่น เห็นว่านักการเมืองส่วนใหญ่ทุจริตจึงอยากเข้าไปมีส่วนร่วมในการเข้าชื่อถอดถอน อิทธิพลของสื่อมวลชนที่ถ่ายทอดข่าวสารทางการเมือง ความตื่นตัวทางการเมืองโดยภาพรวมมีมากขึ้น ประกอบกับการใกล้ชิดกับงานทางการเมืองต่างๆ ในการเกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งทำให้เกิดวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น ในขณะที่ยังมีส่วนผสมของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าอยู่ ด้วยอิทธิพลของระบบการกล่อมเกลางของสังคมดั้งเดิม โดยเฉพาะในสังคมชนบทและอิทธิพลชนบทและอิทธิพลของกรอบโครงสร้างวัฒนธรรมไทยดั้งเดิม

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบไปด้วย เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อในเรื่องคอนปู้ตา ประเพณีของชาวอิสาน พิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่น และอิทธิพลของวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อพฤติกรรมของคนในชุมชน การศึกษาส่วนใหญ่พบว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในแต่ละชุมชนอย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะชาวอิสานวัฒนธรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และไสยศาสตร์จะมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนค่อนข้างมาก จึงกล่าวได้ว่า พฤติกรรมของคนในแต่ละชุมชนจะเป็นไปภายใต้กรอบกำหนดพฤติกรรมที่แต่ละชุมชนมีแตกต่างกัน โดยกรอบกำหนดพฤติกรรมที่ว่านี้ เป็นกรอบภายใต้บริบทความมีวัฒนธรรมหนึ่งเดียวกันของท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่น และที่สำคัญวัฒนธรรมยังมีการปรับเปลี่ยนตัวเองตลอดเวลาในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง นอกจากนี้วัฒนธรรมยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับอำนาจในทางการเมืองการปกครอง โดยชนชั้นนำจะใช้พิธีกรรมเป็นสื่อเชื่อมโยงกับการยอมรับการมีอำนาจและใช้อำนาจโดยชอบธรรม นอกจากนี้ ชนชั้นนำยังใช้อำนาจซึ่งอาจได้มาจากพิธีกรรมไปในแนวทางที่เอื้ออำนาจต่อการแสวงหาความชอบธรรมและความจงรักภักดีจากชุมชน

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองพบว่าสังคมไทยมีลักษณะบางประการที่ไม่เอื้อต่อแนวคิดประชาธิปไตย วัฒนธรรมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองมีปัจจัยด้านวัฒนธรรมและสื่อเข้ามาเกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามการศึกษาข้อมูลด้านเอกสารงานวิจัยพบว่า ความเชื่อมโยงระหว่างศาสตร์ทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยาและรัฐศาสตร์ มีจำนวนไม่มากนัก ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ การศึกษาวิจัยในทางรัฐศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่า ควรมีการส่งเสริมให้มีการทำการศึกษาวิจัยในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในอัตราส่วนที่ใกล้เคียงกัน เพื่อให้เกิดความหลากหลายในการศึกษาและการแสวงหาความรู้ และเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาต่อไปในอนาคต